Драгомир Малинов

УРОЦИ ПО БЪЛГАРСКА ГРАМАТИКА

за V-VIII клас

/подходящи за всички възрасти/

София 2020

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

Звукове и букви.Звукови промени	1-3	/5.-7.клас/
Видове морфеми.Правопис на морфемите	4	/ 5.клас/
Съществително име	5-8	/5.кл./
Прилагателно име	9-10	/5.клас/
Числително име	11	/ 5 /
Лични местоимения	12	/ 5 /
Притежателни местоимения	12	/ 5 /
Възвратни местоимения	13	/ 5 /
Показателни местоимения	13	/ 6 /
Въпросителни местоимения	14	/ 6 /
Относителни местоимения	15	/ 6 /
Отрицателни местоимения	16	/ 6 /
Неопределителни местоимения	17	/ 6 /
Обобщителни местоимения	18	/ 6 /
Глагол.Граматически категории на глагола	19	/ 5- 7 клас/
Прости и сложни глаголни времена	20-23	/5-6/
Залог на глагола - деятелен и страдателен	23	/7-8/
Вид на глагола - свършен и несвършен	24	/ 8 кл./
Спомагателен глагол СЪМ	25	/ 5 /
Причастия - същност,видове	26-28	/5 - 6/
Неизменяеми части на речта	29-31	/5 -6/
Видове изречения по цел на общуване	32	/ 5 /
Части на изречението-главни и второстепенни	33-35	/5-6/
Еднородни части на изречението	36	/ 6 /
Обособени части на изречението	37	/ 7 /
Вметнати думи и изрази	38	/ 8 /
Видове изречения по състав	39-40	/5 - 7/
Сложно съчинено изречение.Видове	41	/ 6 /
Сложно съставно изречение с подчинени определителни,допълнителни,обстоятелствени и подложни изречения	42-46	/ 8 /
Сложно смесено изречение	47	/ 7-8/
Дялове на езикознанието	48	/5- 6/
Видове текстове	49-50	/5-7/
Значение на думите	51-54	/5-6/
Устойчиви словосъчетания.Фразеологизми	55-56	/ 8 /
Видове стилове на речта	57-59	/5-6-7/

З В У К О В Е И Б У К В И.
З В У К О В И П Р О М Е Н И

1.Българската азбука съдържа 30 букви: а б в г д е ж з и й к л м н о п р с т у ф х ц ч ш щ ъ ь ю я, с които отбелязваме 45 звука.

2. Разликата между броя на буквите и броя на звуковете се дължи на факта,че някои от буквите означават по два звука, например:

Я означава Й+а,Й+ъ в началото на дума и след гласен: ягода/ Й а г о д а/, Стоян/Стойан/,стоя/стойъ/.

Ю означава Й+У в началото на дума и след гласен,например: ютия/йутийа/, каюта/кайута/

В някои думи буквата Щ означава по два звука-ШТ:

леща/лешта/,къща/къшта/.

Повечето от съгласните могат да бъдат и твърди,и меки,например: бал-бял/б'ал/, вал- вял/в'ал/,дал-дял/д'ал/,гол-гьол/г'ол/.

С буквите Я и Ю означаваме по един звук,когато са след съгласен: лято/л'ато/,седя/сед'ъ/,тюлен/т'улен/ и други.

ВИДОВЕ ГЛАСНИ ЗВУКОВЕ

ШИРОКИ -	А О Е	ТВЪРДИ -	А Ъ О У
ТЕСНИ	Ъ У И	МЕКИ -	Е И

Буквата Ь не означава звук,тя омекотява предния съгласен.

ВИДОВЕ СЪГЛАСНИ ЗВУКОВЕ

ЗВУЧНИ - Б В Г Д Ж З ДЖ ДЗ - Й Л Р М Н /сонорни/
БЕЗЗВУЧНИ - П Ф К Т Ш С Ч Ц Х

ТВЪРДИ:	БАЛ	ВАЛ	ДАЛ	ГОЛ
МЕКИ:	БЯЛ	ВЯЛ	ДЯЛ	ГЬОЛ

Меки са съгласните,които стоят пред Я,Ю,Ь.

ЗВУКОВИ ПРОМЕНИ ПРИ ГЛАСНИТЕ

1.Редукция на неударени гласни

Когато гласните А,О,Е не са под ударение,в някои говорите се изговарят като съответните им тесни Ъ,У,И,което е причина понякога при писане да се допускат и правописни грешки.При съмнение е необходимо да поставим съмнителния гласен под ударение в друга дума,близка на дадената:

правилно	неправилно	проверка
баща	бъща	бащин
дъщеря	дащеря	дъще
единица	еденица	един, единствен
земя	зимя	земен
картина	къртина	карта
кожух	кужух	кожа
тръба	траба	тръбен
цъфтеж	цафтеж	цъфна

2. НЕПОСТОЯННО "Ъ"

Това Ъ, което в дадена форма на думата го има, а в друга форма на същата дума изпада, е непостоянно Ъ: бинокъл-бинокли, вятър-ветрове, арбитър-арбитри, жалък-жалки, компютър-компютри, мъдър-мъдри, рекъл-рекли, щедър-щедри, ярък-ярки. Посочените форми в мъжки род единствено число се пишат с Ъ и не бива да се заменят при писане с А.

- Когато съмнителният гласен А или Ъ е в мъжки род, поставяме думата в женски род, среден род или в множествено число. Ако там съмнителният гласен изпада, в м. род ед.ч. се пише Ъ, а ако не изпада, се пише А: писал-писали, извикал-извикали, ръждясал-ръждясали.

— Някои съществителни от мъжки род, завършващи на ЪК, се пишат с Ъ, въпреки че в мн. число не изпада: данък, замък, ремък, кремък..

3. ПОДВИЖНО "Ъ"

Това Ъ, което в съчетание с Р или Л мени мястото си в различни форми на думата, е подвижно Ъ: връх-върхове, пръв-първи, пълня-плънка, държа- връзка, държа-дръжка и други.

4. ПРОМЕНЛИВО "Я"

а/ Изговаря се и се пише Я, когато е пред твърда или в крайна сричка и е под ударение: голям, голяма, бял-бяло, вяра, влязох, сняг, вървял, дядо, облягам, прецъфтял, тяло, узрял...

б/ Я преминава в Е пред мека сричка, пред Ж, Ч, Ш, Й, при преместване на ударението: лято-летен, грях-грешка, отбелязах-отбележа, изгрява-грейна, вятър-ветрове...

ВНИМАНИЕ: Бяло море-беломорски, дясна част-десноФлангови, голям калибър-големокалибрен, желязо и бетон-железобетонен, лятна-летни, вярно-верни, тяхна-техни, горяща-горящи, четяща-четящи

ПРАВОПИС НА СЪГЛАСНИТЕ

Когато звучна съгласна попадне в края на думата/в абсолютно краесловие/,тя се изговаря като съответната ѝ беззвучна,но винаг се пише с буквата на звучния съгласен.При необходимост се прави проверка,като след съмнителния съгласен се поставя гласен,например:стълб - стълбове,колектив- колективен,монолог- монолога, падеж-падежи, лебед- лебеди, анализ- анализи,подлез-подлези.

Ако звучна съгласна попадне пред беззвучна,тя се изговаря като съответната ѝ беззвучна,но се пише с буквата на звучния съгласен.При съмнение се извършва проверка,като се поставя гласна след съмнителната съгласна,а при необходимост това да се направи се прави проверка в Правописен речник или морфемен анализ на думата: бедствие-беда, сръбкиня-сърбин, фехтовка-фехтовач,флагче-флагове,издръжка-издържам,завръзка-завърза,дузпа,изконен,низши, кюрдски-кюрди,абсцес,бранденбургски,педагожка...

Когато беззвучна съгласна попадне пред звучна,тя се изговаря като звучна,но се пише с буквата на съответния беззвучен: беритба- берете,возитба-возете, делитба-делете,сватба-сватове, сеитба-сейте,айсберг,анекдот,Великден,екзалтация,екзарх,екзархия екзема,екзодерма,екзотика,футбол и други.

При небрежен изговор често съгласните Т и Д в съчетание с други съгласни,се изпускат.Това е причина те да се изпускат и при писане,което е груба правописна грешка.Тук почти винаги е възмо но да се направи проверка чрез сродни думи или чрез други форми на думата,например: абитурие**нТ**ка-абитуриенти,без надеж**Д**ност-безна дежден,висши**сТ**ка- висшисти,гиган**Т**ски-гиганти,емигран**Т**ка-емигрант инфарк**Т**на-инфарктен,конфлик**Т**на-конфликти,латен**Т**ност-латентен, мес**Т**на/от място/-местен,отвер**Т**ка-отвъртам,реген**Т**ство-регенти, страс**Т**на-страсти,фигурис**Т**ка-фигуристи,хубос**Т**ник-хубости,час**Т**ник-частен,шотлан**Д**ка-шотландец,юрис**Т**ка-юристи...

Прилагателни имена,завършващи в м.род на НЕН,в другите форми се пише двойно НН:военен-военна,единен-единна,законен-законно,картинен-картинна,невинен-невинни,странен-странно,ценен-ценни,хуманен-хуманна,телевизионен-телевизионни и други.

УДВОЯВАНЕ НА ДРУГИ СЪГЛАСНИ: бедността,вестта,гордостта, мъдростта,честността,наддавам в цената,беззъб,беззаконие,оттук, оттам...

ВНИМАНИЕ: имени дни,именни списъци,рождени дни,рожденик, фин костюм,фина жилетка,фино бельо,фини чорапки...

МОРФЕМЕН СТРОЕЖ НА ДУМИТЕ

1. Най-малката значеща част на думата се нарича морфема.

2. Видове морфеми:

а/КОРЕН- Той е главната морфема,която е носител на основ то в значението на дадена дума,например:
уча,ученик,учител,училище,учебник,разучавам/тук коренът УЧ е н сител на основното значение на думите- "неща,свързани с учене

б/ПРЕДСТАВКА - Тя е словообразувателна морфема,която сто пред корена: в+ход= вход, из+ход=изход, пре+ход= преход, под+ ход=подход,пред+пиша= предпиша, под+ ходя= подходя...

в/НАСТАВКА -Тя е словообразувателна морфема,която стои след корена: груб+ост= грубост, бор+ов= боров,кълва+ач=кълвач, уча+тел=учител, памет+лив= паметлив, гара+аж= гараж....

г/ОКОНЧАНИЕ- То е формообразуваща морфема,която се прибав след корена или след наставка; окончанието променя само формит на дадена дума,а не нейното значение,например:

горА- ед.ч., горИ - мн.ч.

пишА- 1л.ед.ч., пишеМ- 1л.мн.ч.

умнА- ж.род,умнО-ср.род,умнИ - мн.число

д/ОПРЕДЕЛИТЕЛЕН ЧЛЕН - означава познатост,известност на нещата,например:

В класА ни дойде нов ученик.УченикЪТ седна на първия чи

е/СЪЕДИНИТЕЛНА МОРФЕМА - съдържа,съединява два корена/две основи/ в сложна дума,например: синЕок,русОкос,водОрод,пътЕпис

3.СРОДНИ ДУМИ.Те съдържат два или повече корена и са близки по значение:книга,книжар,книжарница,книжен...

вода,воден,воденица,воденичар,наводнен...

пиша,писмо,писател,писалище,писмен...

4.СЛОЖНИ ДУМИ-Съдържат два или повече корена:водород,хлорово дород,коминочистач,земеделие ,гроздоберачи....

5.ПРАВОПИС НА МОРФЕМИ:безсилен,безскрупулен,възкресение,въз- седна,възстановя,изпия,изселник,изстудя,изстържа,разпиша, разсадя,разсипя,разсъдък,подстрижа,предпазя,обслужа,отговор, сграбча,сдъвча,сбирка,сграда,сътрудник,грамаж,цъфтеж,реалист

С Ъ Щ Е С Т В И Т Е Л Н О И М Е

1. Съществителното име е изменяема част на речта.

2. Откриваме го с въпросите:Какво е това? Кой е тозй? Коя е тази? Кои са тези?

3. Назовава лица и предмети в най-общия смисъл на думата.

4. Има два основни вида съществителни имена:

а/нарицателни -с тях се назовават конкретни предмети,живо ни,растения,градове,села,реки,някои абстрактни понятия и други град,село,море,езеро,река,планина,връх,двор,дърво,лист,книга, ухо,минута,час,учител,миньор,ловец,фармацевт,лъв,заек,камък, локомотив,ширина,дълбочина,твърдост,смелост,уплаха,дързост, красота,четене,писане,строеж,женитба,наводнение и други.

б/собствени съществителни- Петър,Република България,Черно море,Стара планина,Софийски университет "Климент Охридски".

5.Други видове съществителни имена:

а/ отглаголни - четене,събрание,сеитба,скачане;

б/ събирателни - ято,мравуняк,клас;

в/ умалителни - момченце,книжка,писъмце,ръчичка,зайче

6.Съществителните притежават граматическите категории род,число,определеност.

- Те не се менят по род,тъй като всяко съществително има свой самостоен род:

стол - мъжки род

маса - женски род

езеро- среден род

- Менят се по число: къща-ед.ч.,къщи-мн.ч. пръст-ед.ч., пръсти-мн.ч.,връх-ед.ч.,върхове-мн.ч.

- Членуват се с определителните членове: ът,ят,а,я,та,то,т Вятърът притихна. Ездачът се качи на коня.Победата беше негова. Удоволствието беше на всички.Децата също много се радваха.

7. Правописни особености

Съществителните собствени имена винаги се пишат с главна буква.Първата дума на съставни собствени съществителни започва с главна буква.Останалите съставни думи се пишат с главна букв ако и те се употребяват като собствени,а с малка буква,ако са нарицателни или друга дума,например:

село Долни Лозен,гр.Нови пазар,Средиземно море,Български черве кръст/БЧК/,Синдикат на българските учители/СБУ/,Народно събрание,Президиум на Народното събрание,Екологична организация "Зе лени Балкани", квартал Горна баня,Североизточна Европа, Рио де Жанейро,Народен театър "Иван Вазов".

С две главни букви се пишат двусъставни псевдоними,някои установени имена на детски герои,народните имена на месеци,пре поставени приложения с имената на малък брой исторически личности,например: Елин Пелин,Сирак Скитник,Ежко Бежко,Малък Сечк Баба Тонка,Баба Яга,Братя Миладинови,Дядо Иван/Русия/,Кума Лис Патриарх Евтимий,Хаджи Димитър и др.

Нарицателни съществителни,означаващи титли,звания,длъжно ти,професии и други,се пишат с главна буква при обръщения и адресиране: До Директора на...,Уважаеми господин Министър-пред седател и др.

С главна буква се пишат изразените чрез числително име определения,подставени след собствени имена:Борис Първи,Симеон Втори.

Съставни собствени съществителни,съдържащи притежателни прилагателни с наставките ОВ,ЕВ,ИН,се пишат с главна буква, а тези с наставка СКИ- с малка буква: Ботева поезия,ботевски стих Бай-Ганьовото пътуване из Европа,байганьовски характер.

Съществителните имена- космос,вселена,галактика,луна, слънце,изток,запад,север,юг- се пишат с главна буква,когато се използват като собствени имена: Извършени са полезни изследвани на Луната.Отношенията между Изтока и Запада се затоплят.

Съществителни нарицателни от мъжки род,единствено число се членуват с пълен член ЪТ или ЯТ,когато са подлог в изречение то,приложение към подлога или техни определения,например: Ученикът беше изпитан от учителя.Зетят дойде на гости.Николов, директорът на училището,поздрави учениците.Ботев е поетът на Бъ гария.Левски е българският герой.Отличният ученик се радваше на постиженията си.

Съществителни нарицателни от ж.род,ед.число,завършващи на Щ,при членуване се пишат и с Щ,и с Т: нощта,пещта,свещта, площта,помощта,мощта/но: пустош+та= пустошта/.

Съществителни имена от женски род единствено число,завършва на Т,при членуване получават двойно ТТ: бедността,верността, грубостта,доблестта,смелостта,дързостта/но: живописТа/.

Съществителни от м.род,ед.число,завършващи на Й,в множествено число Й се заменя с И: един герой- много герои,един славей- много славеи- славеите,един гвоздей/пирон/-много гвоздеи... Съществителни с Й вътре в думата от ед.ч. запазват Й и във формата за множествено число:войска-войски,девойка-девойки,пейка-пейки,пейзаж-пейзажи,славейче-славейчета,чайка-чайки,яйце,яйца

Ако съществителни имена от мъжки род,завършващи на съгласни стоят след числително бройно и след местоименията "колко,толко,няколко",те приемат особена форма за множествено число,наречена б р о й н а форма,например: два вестникаУ колко молива,толкова коня,няколко моркова. От съществителни нарицателни за лица се предпочитат обикновените форми за множествено число:двама учени,колко лекари,толкава инженери,няколко полицаи...

Ето някои други особености: Хората почитат/Свети Никола Софски.Доста от тях посещават църквата "Свети Никола". Ние се стремим към Европейската общност/или:Стремим се към Общността/. Отдел "Средно образование" подготвя нови документи/или:Отделът за средно образование подготвя нови документи/.

Сложните съществителни се пишат по три начина: слято,полуслято и разделно.

Слято се пишат съществителни имена,които съдържат и главна, и подчинена част,едната част е пояснение на другата:авиомодел, авиопомощ,аерогеоснимка,бацилоносител,вагонобръщач,видеосигнал,вицешампион,газоанализатор,галванометалургия,данъкоплатец,екомин стър,експрезидент,жокейклуб,звукорежисьор,имуногенетика,капелмайстор,киноинформация,копирмашина,магнитотерапия,мебелопроизводител,осемдесетгодишнина/но:80- годишнина,35-годишнина,трийсет и пет годишнина/,радиостудио,радиоконтраразузнаване,стереоуредба,товаровместимост,термобарокамера,фолкмузика,шоупрограма...

Полуслято се пишат сложни съществителни с равноправно смислово отношение между изграждащите ги основи: зидаро-мазач,касиер-домакин,лозаро-винарство,плод-зеленчук,покупко-продажба,товаро-разтоварач,Ана-Мария,Константин-Кирил,Пазаржишко-Пловдивско поле. Полуслято се пишат и сложни съществителни,при които по форма се мени втората им част: вагон-ресторант,кандидат-студент,заместник-директор,министър-председател,план-програма,център-нападател...

Разделно се пишат съчетания от две съществителни,при които първата им част запазва граматичните си форми за род,число или определеност,тя може да се членува:концерт рецитал,майстор зидар мач реванш,космонавт изследовател,държава собственик,художник модернист,водещ предаване,завеждащ отделение,старша сестра, съчинение разсъждение/Тук е по-приемливо да се членува първата част- Съчинението разсъждение беше проверено и оценено/.

П Р И Л А Г А Т Е Л Н О И М Е

1.Прилагателното име е изменяема част на речта.

2. Притежава граматическите категории "род,число,определеност степен."

3.Видове прилагателни имена:

а/качествени - те могат да се степенуват:умен,по-умен, най-умен;

б/относителни- те не се степенуват:желязна ограда,градски транспорт,дисково езеро

4.Прилагателните се менят по род и число,членуват се,а качествените прилагателни се и степенуват:

мъжки род	женски род	среден род	множ.число
добър	добра	добро	добри
умен	умна	умно	умни
снежен	снежна	снежно	снежни
копринен	копринена	копринено	копринени
книжовен	книжовна	книжовно	книжовни
книжен	книжна	книжно	книжни
полски	полска и	полско	полски

- Когато поясняват подлога,приложение към подлога или са част от съставно именно сказуемо,прилагателните се членуват с пълен член ЯТ,например:

Воденичниятбент шуми наблизо.

Иван,полскиятпазач,охранява житните блокове.

Ивайло е най-дисциплинираниятученик.

5.В изречението прилагателните изпълняват служба на съгласувано определение,например:

Усилна жътва кипи из равното Софийско поле.

6.Правописни особености

а.При степенуване на качествени прилагателни имена се пише съединителна чертица: нисък,по-нисък,най-нисък.

б.Прилагателни имена,които в м.р.ед.ч.завършват на НЕН,в другите си форми се пишат с двойно НН: есенен-есенна-есенно-есенни, пламенен-пламенна-пламенно-пламенни,електронен-електронна-електронно-електронни.

Пише се:рождеНа дата-рождеНо място,имен ден-имеНи дни, имеНик/за лице/,фин-фиНа блузка-фиНо облекло-фиНи чорапки.

в.Някои прилагателни имена съдържат непостоянно Ъ. В мъжки род единствено число пишем Ъ,ако в другите си форми то

изпада,например: топъл-топли,сладък-сладки,светъл-светли, храбър-храбри,кратък-кратки,ярък-ярки,бистър-бистри.

г.Някои прилагателни имена съдържат променливо Я.Нека си припомним,че променливо Я се изговаря и пише като Я,когато е под ударение,пред твърда или в крайна сричка,а пред мека сричка преминава в Е,например:
голям,голяма,голямо,големи,големия,голямата,голямото,големите; десен,дясна,дясно,десни,десния,дясната,дясното,десните.

д.Когато прилагателни имена съдържат вътре в някои от формите си за ед.ч.буквата Й,тази буква се запазва и във формите им за множествено число: бойна-бойно-бойни/знамена/,хайдушка-хайдушко-хайдушки/подвизи/.

е.Отрицателната частица се пише слято с прилагателни имена когато с нея се образува ново значение,противоположно на основното,например:акуратен-неакуратен,благодарен-неблагодарен,естетичен-неестетичен,истински-неистински,коректен-некоректен,реален-нереален,четлив- нечетлив/почерк/.

ж.Сложните прилагателни се пишат по два начина:слято и полуслято.

Слято се пишат тези прилагателни,които имат и главна,и подчинена част,едната част е пояснение на другата,например: белодробен/бели дробове/,горнобанска/Горна баня/,далекоизточен,административноправен,великотърновски,военностратегически/военна стратегия/,генераллейтенантски/генерал-лейтенант/,иконописе,източноевропейски/Източна Европа/,конституционнодемократичен /демократична конституция/,светлосин,лазурносин,медикосъдебен /съдебна медицина/,министърпредседателски/министър-председател/, научноизследователски/научно изследване/,музикалнопедагогически /от музикална педагогика/,северноамерикански,строителнотехнически/от строителна техника/,цвеклопроизводител,църковноправославен,ядренореактивен/от ядрена реакция/,ясночервен...

Полуслято се пишат сложни прилагателни имена,образувани чрез свързването на прилагателни в равноправно смислово отношение: азотно-водороден,българско-гръцки,вокално-инструментален, геолого-географски,детско-юношески,евро-атлантически,Кресненско-Разложки,лексико-граматически,литературно-музикален,минно-геоложки,оперно-филхармоничен,сиво-бял,3-годишен,три-четиригодишен, хълмисто-предпланински,черепно-мозъчен,циментово-пясъчен,японско-китайски,кисело-сладък,ситен-дребен,пиян-залян,немили-недрани,Димитър-Талева творба,Кирило-Методиев език,Рило-Родопски...

ЧИСЛИТЕЛНИ ИМЕНА

1.Числителните имена са изменяема част на речта и са от групата на самостойните части на речта,тъй като могат да бъдат определяни и като части на изречението,като най-често изпълняват служба на съгласувани определения.

2.По значение числителните се делят на:

а.бройни - три,пет осем;

б.редни- трети,пети,осми

3.По състав те се делят на:

а.прости - шест,десет,сто;

б.сложни - дванадесет,петнадесет,петдесет;

в.съставни- петдесет и шест,сто двадесет и осем

4.От бройните числителни се менят по род само 1 и 2: един стол,една маса,едно топче; два стола,две реки,две езера

- Могат и да се членуват:едното,двете,петте,десетте...

5.Редните числителни имена се менят по род и число и се членуват: трети- трета- трето- трети/мн.ч./-третият-третата-третото-третите...

ПървиЯТ в състезанието получи златен медал,вториЯТ-сребърен, третиЯТ- бронцов.

6.От числителни имена могат да се образуват прилагателни и съществителни:

числително	прилагателно	съществително
три	троен	тройка
сто	стотен	стотица
хиЛЯда	хиляден	ХИляда
		шестица,осмица, деветка,десетка

7.Правилни са формите:единадесет-единайсет,тридесет-трийсет.

Неправилни са: дваесе,триесе,педесе

8.Съществуват и ДРОБНИ ЧИСЛИТЕЛНИ,с които се именуват дробни числа,като числителят се именува с бройно число,а знаменателят- с редно числително: /две трети/, /пет осми/...

- Начини за отбелязване на рождена дата:

15.06.2005 15.VI.2005 15 юни 2995

Л И Ч Н И М Е С Т О И М Е Н И Я

	ИМЕНИТЕЛЕН ПАДЕЖ	ВИНИТЕЛЕН ПАДЕЖ		ДАТЕЛЕН ПАДЕЖ	
ед.ч.1л.	аз	мене	ме	на мене	ми
2л.	ти	тебе	те	на тебе	ти
3л.м.р.	той	него	го	на него	му
ж.р.	тя	нея	я	на нея	ѝ
ср.р.	то	него	го	на него	му
мн.ч.1л.	ние	нас	ни	на нас	ни
2л.	вие	вас	ви	на вас	ви
3л.	те	тях	ги	на тях	им

- Кратките винителни и дателни форми се изговарят слято с предходната дума,но се пишат отделно от нея.

- Кратката дателна форма за 3 л.ед.ч.ж.род ѝ се пише с ударение върху нея,за да се различава от съюза и:казаха ѝ,съобщиха ѝ

- За израз на уважение към дадено лице се използват формите Вие,Ви,Вас,като при писане се отбелязват с главна буква: Госпожо,моля Ви да ме изпитате още веднъж.

- Личните местоимения от именителен падеж изпълняват служба на подлози в изречението,тези от винителен падеж- на пряко допълнение,тези от дателен падеж-на непряко допълнение,например:

Те пристигнаха навреме.Назначиха ги за охрана.Връчиха им заповедите за назначение.

П Р И Т Е Ж А Т Е Л Н И М Е С Т О И М Е Н И Я

- Менят се по род ,лице,число и се членуват:

	мъжки род	женски род	среден род	множ.ч.	кратка ф-ма
ед.ч.1л.	мой	моя	мое	мои	ми
2л.	твой	твоя	твое	твои	ти
3л.	негов	негова	негово	негови	му
	неин	нейна	нейно	нейни	ѝ
	негов	негова	негово	негови	му
мн.ч.1л.	наш	наша	наше	наши	ни
2л.	ваш	ваша	ваше	ваши	ми
3л.	техен	тяхна	тяхно	техни	им

- Правопис: мой молив-мои моливи,твой брат-твои братя, неин приятел-нейна-нейно-нейни,тяхна-тяхно-техни,дрехата ѝ; Госпожо,благодарим Ви най-сърдечно за Вашата подкрепа.

- В изречението притежателните местоимения изпълняват служба на определение:Хубаво си,отечество мое!Само твоят образ, мил и величествен,стои неизгладим в душата ми...

В Ъ З В Р А Т Н И М Е С Т Т О И М Е Н И Я

1.ВЪЗВРАТНО ЛИЧНО МЕСТОИМЕНИЕ - То означава,че действието произлиза от глаголното лице/подлога/ и резултатът от действието се връща,пада,"възвръща" върху същото лице.

Иван СЕ мие/мие себе си/.

именителен падеж	винителен падеж	дателен падеж
---	себе си,се	на себе си,си

Местоименията от винителен падеж служат за пряко допълнение в изречението,а формите от дателен падеж- за непряко допълнение.

Понякога упреквам и себе си.Предимно разчитам на себе си.

2.ВЪЗВРАТНО ПРИТЕЖАТЕЛНО МЕСТОИМЕНИЕ- То стои до име на лице или предмет,който принадлежи на подлога.

Винаги се стремя да пазя учебниците СИ чисти.

- Мени се по род и число и се членува:

свой-м.род, своя-ж.л., свое- ср.р.,свои-мн.ч.

си - кратка форма

- В изречението изпълнява служба на определение.

Пример: Моите приятели знаят своите задължения и се стремят да ги спазват./Неправилно ще бъде,ако в случая е употребено обикновеното притежателно местоимение "техните".

П О К А З А Т Е Л Н И М Е С Т О И М Е Н И Я

1.С тях посочваме,показваме определени лица,предмети,признаци и числа.

2.Видове:

а/за лица и предмети:	този	тази	това	тези
	тоя	тая	туй	тия
	онзи	онази	онова	онези
	оня	оная	онуй	ония
б/ за признаци:	такъв	такава	такова	такива

в/ за количество: толкова,толкоз

- Менят се по род и число.Не се членуват.

- В изречението изпълняват служба на съгласувани определения и на подлог:Тези не са от нашия клас.

Това дете е от трети клас,а онова детенце е от първи клас.

В Ъ П Р О С И Т Е Л Н И
М Е С Т О И М Е Н И Я

1.С тях се пита за неизвестни лица,предмети,признаци,чис

2.Видове:

а/за лица и предмети:

кой,коя,кое,кои/какво

б/за признаци:

какъв,каква,какво,какви

в/за притежание:

чий,чия,чие,чии

г/за количество

колко;колцина

3.Падежни форми:

именителен падеж- кой

винителен падеж- кого

дателен падеж- на кого,кому

- С формата КОЙ,зададена към сказуемото,откриваме подлога в дадено изречение: Кой не знай Чавдар войвода?

- С формата КОГО,зададена към сказуемото,откриваме прякото допълнение в дадено изречение: Към обяд ще потърся Иван.

/Кого ще потърся?- Иван/

- С формата НА КОГО/КОМУ/,зададена към сказуемото,откриваі непрякото допълнение в дадено изречение:Ще се обадя на Иван Ще му съобщя новината./На кого ще се обадя?-на Иван.
На кого ще съобщя новината?- му/.

4.Правопис и правоговор

а/Формите КОЙ,ЧИЙ в ед.число се пишат с Й,а в мн.ч.с И:

Кой ме е търсил? Кои са ме търсили?

Чий подвиг възпява авторът? Чии подвизи възпява авторът?

б/ Употреба на падежни форми

правилно	неправилно
Кого търсиш?	Кой търсиш?
На кого разчиташ?	На кой разчиташ?
Кому разчиташ?	На кому разчиташ?
Колко ученици отсъстват?	Колко ученика отсъстват?
Колко моркова да извадя?	Колко моркови да извадя?

ВНИМАНИЕ. За притежание ще попитаме:Чии са тези тетрадки?,А НЕ:
Кои са тези тетрадки?

О Т Н О С И Т Е Л Н И
М Е С Т О И М Е Н И Я

1.Относителното местоимение служи за връзка на подчинено изречение с главно и замества име или местоимение,употребено в главното изречение:Майките,чиито дъщери не бяха още викани, уплашено гледаха напред./ Това са тези,които често закъсняват.

2.Относителните местоимения се образуват от въпросителните с помощта на частицата ТО: кой+то= който,какъв+то=какъвто.

3.Видове относителни местоимения:

а/за лица и предмети:

който,която,което,които/каквото/

б/за признаци:

какъвто,каквато,каквото,каквито

в/за притежание:

чийто,чиято,чието,чиито

г/за количество:

колкото

4.Падежни форми на относителното местоимение КОЙТО,употребо самостоятелно в м.р.ед.число:

именителен падеж	който
винителен падеж	когото
дателен падеж	на когото,комуто

5.Правопис и правоговор:

а/ Формите КОЙТО и ЧИЙТО се пишат с Й в ед.число,а с И в множествено число:

Ученикът,който тичаше,е петокласник.

Учениците,които тичаха,са петокласници.

б/Местоимението ЧИЙТО се съгласува по род и число със следващата дума в изречението,а КОЙТО- с предходната дума,например:

Ученикът,чиито родители влязоха в дирекцията,е доста мързел

ДОПЪЛНИТЕЛНИ ПРИМЕРИ: Този,който се учи,ще сполучи./Ще запазим толкова места,КОЛКОТО са необходими./КАКВОТО е необходимо ще се направи./Вестникът,КОЙТО четете,днешен ли е?/Това е другарят,НА КОГОТО дължим благодарност./не: НА КОЙТО/.

в/Пред относителните местоимения се пише запетая.Ако пред тях има предлог,запетаята е пред предлога:Тези,на които се доверяваме,са честни и откровени.

О Т Р И Ц А Т Е Л Н И
М Е С Т О И М Е Н И Я

1.С отрицателните местоимения се отрича съществуването на лица,предмети,признаци.

2.Образуват се от въпросителните местоимения с частицата НИ ни+кой= никой, ни+ какъв= никакъв, ни+чий= ничий.

3.Видове отрицателни местоимения:

а/ за лица и предмети:

никой,никоя,никое,никои/нищо/;

б/за признаци:

никакъв,никаква,никакво,никакви;

в/за притежание:

ничий,ничия,ничие,ничии;

г/за количество:

николко

4.Когато отрицателното местоимение НИКОЙ за лица,употребено самостоятелно/без съществително/,то приема падежни форми:

именителен падеж	никой
винителен падеж	никого
дателен падеж	никому,на никого

Никой никому/на никого/ зло да не мисли.

НИКОЙ не ти се е обаждал./именителен падеж/

Не съм срещал НИКОГО/вин.падеж/.

НА НИКОГО не съм казвал за случилото се./дат.падеж/

5.Правопис и правоговор

а/Местоименията НИКОЙ и НИЧИЙ се пишат с Й в единствено число,а с И в множествено число:Никой родител не мисли лошото на децата си.Никои родители не мислят лошото на децата си.

б/Пише се никАкъв,никАква,а Н: никъкъв.

в/Правилно	Неправилно
Не дразня никого.	Не дразня никой.
В час не преча на никого.	В час не преча на никой.
Гората,майка хубава,скрий ли се в нея хайдутин,НИКОМУ нищо не казва.	Гората,майка хубава,скрий ли се в нея хайдутин,НА НИКОМУ нищо не казва.

Н Е О П Р Е Д Е Л И Т Е Л Н И
М Е С Т О И М Е Н И Я

1.С неопределителните местоимения се заместват названия на неопределени лица,предмети,признаци и числа.Образуват се от въпр сителните местоимения с помощта на частицата НЯ:

ня+кой= някой, ня+какъв= някакъв, не+чий= нечий

2.Видове неопределителни местоимения:

а/за лица и предмети:

някой,някоя,някое,някои;

б/за признаци:

някакъв,някаква,някакво,някакви;

в/за притежание:

нечий,нечия,нечие,нечии;

г/за количество:

няколко,неколцина/само за лица/

- Съществуват неопределителни местоимения,образувани и с друг частици: еди-кой,еди-какъв,какъв-годе,еди-чий,еди-колко...

3.В изречението неопределителните местоимения изпълняват служ на определение,на подлог,на допълнение:Някой непрекъснато пречи на съучениците си./Ще се обадя на някого./Някои ученици се стар да помагат на възрастните.

4.Когато неопределителното местоимение НЯКОЙ е употребено сам стоятелно,то приема падежни форми:

някой/им.п./, някого/вин.п./, на някого/някому/-дат.падеж

5.Правопис и правоговор

а/Местоименията НЯКОЙ и НЕЧИЙ се пишат с Й в ед.ч.,а с И в мн.ч

Все някога ще срещнем НЯКОЙ светъл ден/НЯКОИ светли дни/.

б. Правилно	Неправилно
След малко ще срещна НЯКОГО.	----------НЯКОЙ
Ще се обадя НА НЯКОГО.	Ще се обадя на някой.
Ще се обадя НЯКОМУ..	Ще се обадя НА НЯКОМУ

в.няколко стола,коня,моркова,А НЕ: столове,коне,моркови

няколко ученици,инженери, А НЕ: няколко ученика,инженера

ОБОБЩИТЕЛНИ МЕСТОИМЕНИЯ

1.Обобщителните местоимения служат за обобщено означаване на лица,предмети и други от дадено множество,на всякакви признаци и на цялото количество от дадени неща.

2.Образуват се от въпросителните местоимения с частицата ВСЯ/ВС

вся+кой= всякой, вся+какъв= всякакъв

3.Видове обобщителни местоимения:

а/ за лица и предмети:

всеки всяка всяко всеки

всякой всякоя всякое всякои

б/ за признаци:

всякакъв всякаква всякакво всякакви

в/ за количество:

всичкият всичката всичкото всичките

3.Падежни форми:

именителен падеж	всеки	всякой
винителен падеж	всекиго	всякого
дателен падеж	всекиму	всякому
	/на всекиго/	/на всякого/

4.Правопис и правоговор

а/Правилно: всЯка,всЯко , всЯкой
Неправилно:всека,всеко, всекой

б/Правилно	Неправилно
Старая се да уважавам ВСЕКИГО!	Уважавам всеки.
Не разчитам НА ВСЕКИГО.	Не разчитам на всеки.
Помагам всекиму.	Помагам на всекиму.

5.Служба в изречението

а/подлог- Всичко е живо и здраво,/всичко на паша тръгнало.

б/допълнение- Радвам се на всекиго за успехите му.

в/определение- Той изпълни всичките си джобове с лешници.

Други примери: Всички отличници ще бъдат наградени.
Всеки ден се обаждам на баба и дядо.
И паницата изреждаше всичкия народ/"Под игото"/
И всякоя възраст,класа,пол,занятие
зимаше участие в това предприятие/Иван Вазов/

Г Л А Г О Л

ГРАМАТИЧЕСКИ КАТЕГОРИИ НА ГЛАГОЛА

1. Глаголът е изменяема част на речта. Същевременно е от груп. на самостойните части на речта, тъй като изпълнява служба и на сказуемо в изречението.

2. От всички части на речта глаголът е най-богат откъм

ГРАМАТИЧЕСКИ КАТЕГОРИИ:

а/лице - първо, второ, трето;

б/число- единствено и множествено;

в/спрежение- първо, второ, трето;

г/вид- свършен и несвършен;

д/залог- деятелен и страдателен;

е/наклонение- изявително, преизказно, повелително, условно;

ж/време

-сегашно- чета

-минало свършено-четох

-минало несвършено- четях

-бъдеще- ще чета

-минало неопределено-съм чел

-минало предварително-бях чел

-бъдеще в миналото-щях да чета...нямаше да чета---

-бъдеще предварително- ще съм чел

-бъдеще предварително в миналото- щях да съм чел...

3. Основна форма на глагола - сегашно време, 1л., ед.ч.

4. Има прости и сложни глаголни времена.

-Простите глаголни времена съдържат глаголна основа с опре делени окончания, например:

аз четА/сег.вр./, аз четоХ/мин.св.време/,

ти четеШЕ/мин.несв.време/;

- Повечето сложни глаголни форми съдържат форма на спомага телния глагол СЪМ и на мин.св.деятелно причастие от спрегаеми глагол, например: аз съм чел/мин.неопределено време/, аз бях чел /мин.предварително време/.

Г Л А Г О Л Н И В Р Е М Е Н А

1.СЕГАШНО ВРЕМЕ - Глаголът означава,че действието се извършва в момента на говоренето.Откриваме го с въпроса:Какво правя сега?

П Е Я

ед.ч.1л.	аз пея	мн.ч.1л.	ние пеем
2л.	ти пееш	2л.	вие пеете
3л.	той пее	3л.	те пеят
	тя пее		
	то пее		

- Има два вида сегашно време:
  - самостойно: чета,ходя,пиша,лежа...
  - несамостойно:/да/прочета,/да/ разходя,/да/препиша,легна
- Съществува и СЕГАШНО ИСТОРИЧЕСКО време,с което се представя минали събития.Употребява се в трансформиращите преразкази на те от името на неутрален разказвач.
- При глаголи от първо и второ спрежение в 1л.ед.ч.окончанията са А,Я,а не М: аз пишА,аз седЯ,а не:аз пишем,аз седим...
- При глаголи от трето спрежение/с основна гласна А,Я/в 1л.ед. окончанието е М,а не МЕ: аз тичам,ние тичаме...
- При глаголи от първо и второ спрежение в 1л.мн.ч.окончанието е М,а не МЕ:ние четем,пеем,стоим,държим...
- При някои глаголи в сег.време в 3л.мн.число окончанието АТ се изговаря като ЪТ под ударение,НО НИТО ЕДИН ГЛАГОЛ В БЪЛГАРСКИ ЕЗИК НЕ СЕ ПИШЕ С "ЪТ" В КРАЯ: те четат,те държат,те плетат,НО изговорът е:четът,държът,плетът.

2.МИНАЛО СВЪРШЕНО ВРЕМЕ - Глаголът означава ,че действието се е извършило преди момента на говорене.Откриваме го с въпроса: Какво правих? Какво направих преди сега?/четох,пях,играх,излязох

П Е Я

ед.ч.1л.	аз пях /Х/	мн.ч.1л.	ние пяхме/ХМЕ/
2л.	ти пя -	2л.	вие пяхте /ХТЕ/
3л.	той пя -	3л.	те пяха /ХА/
	тя пя -		
	то пя -		

-Окончания за минало свършено време:х,-,-,хме,хте,ха.

3.МИНАЛО НЕСВЪРШЕНО ВРЕМЕ - Глаголът означава,че действието е извършено преди момента на говорене,но не е било завършено в миналия момент,за който се говори.

Откриваме го с въпроса:Какво правех преди?-четях,пишех,пе

ПИША:аз пишеХ,ти пишеШЕ,той пишеШЕ,ние пишеХМЕ,вие пишеХТЕ, те пишеХА;

тичам/III спр./:аз тичаХ,ти тичаШЕ,той тичаШЕ,
ние тичаХМЕ,вие тичаХТЕ,те тичаХА

- Ето пример от разказа "На браздата"от Елин Пелин,където в посоченото изречение има употребени 11 глагола,от които: 2 в гашно време,5 в мин.св.вр.и 4 в мин.несвършено време: Погледна нивата,която ПРЪХНЕШЕ,погледна гората,която МЪЛЧЕШЕ,погледна Бел който ПАСЕШЕ кротко на слога,погледна слънцето,което БЪРЗАШЕ,и видя,че е самичък в тоя валог,че отникъде няма помощ.

4.МИНАЛО НЕОПРЕДЕЛЕНО ВРЕМЕ - Глаголът означава изобщо извършено минало действие,което не се свързва с точно определен момен на вършене.Обикновено резултатът от действието е налице в момент на говоренето: Учениците от седми клас днес СА ПОЧИСТИЛИ чудесно класната си стая.

- Формите на минало неопределено време се образуват от форм на спомагателния глагол СЪМ в сегашно време и от форма на минало свършено деятелно причастие на спрегаемия глагол:

ед.ч.1л.аз съм чел	мн.ч.1л.ние сме чели
2л.ти си чел	2л.вие сте чели
3л.м.р.той е чел	3л.те са чели
ж.р.тя е чела	
ср.р.то е чело	

-Когато глаголът е след лично местоимение,формата на спомагат ния глагол е пред причастието.Когато липсва лично местоимение,сп магателният глагол е след причастието: Аз съм чел исторически романи.Чел съм и приключенска литература.

5.МИНАЛО ПРЕДВАРИТЕЛНО ВРЕМЕ- Означава минало действие,коет е извършено преди друго минало действие или какъвто и да е друг минал момент,например: Когато дойдох да си взема книгата,ти вече я БЕШЕ ПРОЧЕЛА.

- Формите му се образуват от минало време на спомагателни глагол и минало свершено деятелно причастие от спрегаемия глагол:

ед.ч.1л. аз бях ходил
2л.ти беше ходил
3л.той беше ходил
тя беше ходила
то беше ходило

мн.ч.1л.ние бяхме ходили
2л.вие бяхте ходили
3л.те бяха ходили

- Формите за 3 л.ед.ч.се менят и по род,тъй като съдържат причастие в себе си,а знаем,че деятелните причастия се менят по род подобно на прилагателните имена.

- Когато в едно изречение има две форми на минало предв рително време в непосредствена близост,може да се пропусне формата на спомагателния глагол,например: Те вече БЯХА ИЗЛЕЗЛ на улицата и ТРЪГНАЛИ към автобусната спирка.

6.БЪДЕЩЕ ВРЕМЕ В МИНАЛОТО - Означава действие,което е б ло предстоящо или бъдещо спрямо някой допълнителен ориентацион момент в миналото: Драмата "Многострадална Геновева",която ЩЕЩ ДА СЕ ПРЕДСТАВИ довечера в мъжкото училище,не е позната на пов чето млади читатели/Иван Вазов/.

- Формите на бъдеще време в миналото са сложни и се об зуват с помощта на минало несвършено време от спомагателния гла ЩА или при отрицание от безличната форма НЯМА плюс сегашно вре на спрегаемия глагол;двете части се свързват със съюза ДА:

ед.ч.1л.аз щях да тръгна
ти щеше да тръгнеш
той щеше да тръгне
мн.ч.1л.ние щяхме да тръгнем
2л.вие щяхте да тръгнете
3л.те щяха да тръгнат

отрицателна форма

аз нямаше да пишаути нямаше да пишеш,той/тя,то/нямаше да пише ние нямаше да пишем,вие нямаше да пишете,те нямаше да пишат.

- Формите на бъдеще време в миналото се срещат често и в така наречените условни изречения,например:Ако бяха по-споко ни,щяха да се представят по-добре на изпита.

7.БЪДЕЩЕ ВРЕМЕ-Означава действие,което ще се върши сл момента на говорене: ще купя,ще купиш,ще купи,ще купим,ще купи ще купят/Образува се от сег.време плюс частицата ЩЕ/.

8.БЪДЕЩЕ ПРЕДВАРИТЕЛНО ~~ДЕЙСТВИЕ~~-ВРЕМЕ - Означава бъдеще де ствие,което предстои да бъде извършено преди друг бъдещ момент за който се говори: Когато се завърнеш след две години от редо ната си военна служба,ти ЩЕ СИ ВЪЗМЪЖАЛ И УКРЕПНАЛ ФИЗИЧЕСКИ.

- Формите се образуват от бъдеще време на спомагателния глагол и минало свършено деятелно причастие от спрегаемия глаг

ед.ч.1л.аз ще съм заминал	мн.ч.1л.ние ще сме заминали
2л.ти ще си заминал	2л.вие ще сте заминали
3л.той ще е заминал	3л.те ще са заминали
ж.р.тя ще е заминала	
ср.р.то ще е заминало	

9.БЪДЕЩЕ ПРЕДВАРИТЕЛНО В МИНАЛОТО - аз щях да съм заминал, ти щеше да си заминал,той щеше да е заминал,тя щеше да е зами нала,то щеше да е заминало,ние щяхме да сме заминали,вие щяхт да сте заминали,те щяха да са заминали.

З А Л О Г Н А Г Л А Г О Л А

1.Залогът е граматическа категория на глагола,която показ отношението на глаголното лице/подлога/ към действието.

2.Деятелен залог. Глаголът означава,че глаголното лице из- вършва действието.

Учителят провери и оцени тестовите задачи на учениците.

Лекарят прегледа внимателно болния и назначи необходимо лечение.

- Когато глаголното лице е изразено със съществително от мъжки род единствено число,то се членува с пълен член ЪТ/ЯТ.

3.Страдателен залог. Глаголът означава,че глаголното лице се засяга от действието,което идва от друг деятел.

Тестовите задачи БЯХА ПРОВЕРЕНИ И ОЦЕНЕНИ ОТ учителя.

Болният БЕШЕ ПРЕГЛЕДАН внимателно от лекаря.
Книгата беше прочетена.Книгата се чете от ученика.

Тревата се коси.Тук се продават марки,Търсят се работниц

В И Д Н А Г Л А Г О Л А

1.НЕСВЪРШЕН ВИД.Действието се представя в процеса на върше
Изразява се с глаголи от самостойно сегашно време:
чета,пиша,пея,играя,спя,лежа....

2.СВЪРШЕН ВИД.Действието се представя в неговата цялост,"в
да се" в окончателния му завършек:
прочета,напиша,изиграя,заспя,легна...
- Глаголите от свършен вид са от несамостойно сегашно вре
3.Образуване
а/Глаголите от несвършен вид се образуват от свършения
вид с наставки:а,я,ва,ава,ява:изплета-изплитАм,изгоря-изгарЯм
претърпя-претърпявам,разкъсам-разкъсвам,скрия-скривам.
б/Свършени глаголи се образуват от несвършени с предста
и с наставката НА:крия- скрия,покрия,закрия,открия;
лежа-легна,седя-седна

НАКЛОНЕНИЕ НА ГЛАГОЛА

1.Наклонението е граматическа категория на глагола,която
показва,разкрива отношението на говорещото лице към действие
2.ИЗЯВИТЕЛНО НАКЛОНЕНИЕ- Глаголните форми показват,че гов
рещото лице е свидетел на действието:Майко,днес ИЗПИТАХА Ива
и му ПИСАХА тройка.
3.ПРЕИЗКАЗНО НАКЛОНЕНИЕ.Глаголът означава,че говорещото
лице не е свидетел на действието,а съобщава за него по думит
на друго лице: Майко,днес ИЗПИТАЛИ Иван и му ПИСАЛИ тройка.
3.ПОВЕЛИТЕЛНО НАКЛОНЕНИЕ.Извършването на действието зави
от желанието,волята,молбата,заповедта/повелята/на говорещото
лице:пиши-пишете,не пиши- не пишете,недей писа- недейте писа
да пиша,да пишеш,да пише....,нека пиша,нека пишеш,нека пише.
нека да пиша,нека да пишеш,нека да пише,....
4.УСЛОВНО НАКЛОНЕНИЕ.Извършването на действието зависи от
наличието на някакво условие.Формите му са:аз бих дошъл,ти б
дошъл,той би дошъл,тя би дошла,то би дошло,ние бихме дошли,
вие бихте дошли,те биха дошли.

Има и по-особени,съкратени форми:"Да имах мощ,ОБРИСВАМ
ти калта/и в твоя чистий блясък те бих показал/Иван Вазов/.

СПРЕЖЕНИЕ НА СПОМАГАТЕЛНИЯ ГЛАГОЛ "СЪМ"

СЕГАШНО ВРЕМЕ: аз съм,ти си,той е,тя е, то е,ние сме,вие сте, те са;

МИНАЛО СВЪРШЕНО ВРЕМЕ:аз бях,ти бе,той бе,тя бе,то бе,ние бях вие бяхте,те бяха

МИНАЛО НЕСВЪРШЕНО ВРЕМЕ: аз бях,ти беше,той беше,тя беше, то беше,ние бяхме,вие бяхте,те бяха

БЪДЕЩЕ ВРЕМЕ:аз ще съм,ти ще си,той ще е,тя ще е,то ще е, ние ще сме,вие ще сте,те ще са/аз ще бъда,ти ще бъдеш,.../

ОТКРИВАНЕ НА ОСНОВНАТА ФОРМА НА ГЛАГОЛИТЕ

Най-лесно и точно основната форма на глагола/сег.вр.1л.ед.ч можем да открием с помощта на следния аргоритъм:

1.Откриваме глагола в дадено изречение,например: Те много пъти СА МИНАВАЛИ по тази пътека./са минавали/

2.Поставяме го в 1л.ед.ч.бъдеще време:аз ЩЕ МИНАВАМ.

3.Премахваме частицата ЩЕ - остава формата МИНАВАМ

- Тук основната форма е "минавам".

Изречение: Учениците ИЗЛЯЗОХА бързо на двора.

1.Откриваме глагола: Излязоха

2.Поставяме го в 1л.ед.ч.бъд.вр.:ще изляза

3.Премахваме частицата ЩЕ: остава ИЗЛЯЗА

- Това е основната форма на глагола "излязоха":да ИЗЛЯЗ

ВНИМАНИЕ: За да определим вярно от кое спрежение е даден глагол,трябва да открием основната му форма,да го поставим в 3л.ед.ч.и там ще получим основната гласна.Тя ни е необходи за правилно определяне спрежението на глаголите

четох-чета-той четЕ- I спрежение

сме търпели-търпя-той търпИ- II спрежение

бяха тичали- тичам- той тичА- III спрежение

се пързаляха- се пързалям-той се пързалЯ-III спрежение

==========

ВАЖНО: В 3л.ед.и мн.число на сложните глаголни времена в ПРЕИЗКАЗНО наклонение формата на спомагателния глагол се изпуска: Птиците СА ОТЛЕТЕЛИ на юг/мин.неопр.вр.изяв.нак

Птиците ОТЛЕТЕЛИ на юг/мин.св.време преизказно накл

Той Е ИЗПЪЛНИЛ прекрасно задачите си/изявително накл

Той ИЗПЪЛНИЛ прекрасно задачите си/преизказно накл./

П Р И Ч А С Т И Я

1.Причастията са глаголни форми,които приличат на прилагателн имена по граматическите си особености.

- Образуват се от глаголи.

Менят се по род и число и се членуват по подобие на прила гателните имена: търпящ,търпяща,търпящо,търпящи/с изключение на деепричастията,които са неизменяема глаголна форма-тичайки/.

2.Според времето на глагола,от който са образувани,причастия се делят на СЕГАШНИ и МИНАЛИ.

3.Според залога на глагола,от който са образувани,причастият се делят на ДЕЯТЕЛНИ и СТРАДАТЕЛНИ.

4.В българския език има следните видове причастия:

а/сегашно деятелно - четящ,пишещ,тичащ;

б/минало свършено деятелно- излязъл,заминал;

в/минало несвършено деятелно- ходел,четял,пишел;

г/минало страдателно- разбит,отнесен;

д/деепричастие- вървейки,скачайки,пленявайки

СЕГАШНО ДЕЯТЕЛНО ПРИЧАСТИЕ

1.Образува се от основата на глагола в сегашно време и настав те:ещ,ащ,ящ,щ.

а/При глаголи от I и II спряжение с вътрешна сричка удар се прибавя наставката ЕЩ: пея+ещ=пеещ,ходя+ещ=ходещ.

б/При глаголи от I и II спрежение с ударение върху крайна сричка се прибавя наставка АЩ,ЯЩ,например:

чета+ящ=четящ, държ-а+ащ= държащ

в/При глаголи от III спрежение се прибавя наставката Щ:

диша-м+щ = дишащ, стреля-м + щ = стрелящ

2.Сегашно деятелно причастие се мени по род и число и се чле нува: спящ,спяща,спящо,спящи,спящият/я/,спящата,спящото,спящит

3.В изречението сегашните деятелни причастия изпълняват служ на определение,например: Майката бди над спящото си дете.Редов учещите непрекъснато обогатяват знанията си/подлог-учещите/.

МИНАЛО СВЪРШЕНО ДЕЯТЕЛНО ПРИЧАСТИЕ

1.То се образува от основата на глагола в минало свършено време и наставката Л: написа-х+л = написал,носи-х+л=носил

- Ако формата на глагола в минало свършено време завършва на ОХ, има два начина за образуване на причастието:

-Ако кореннта съгласна е Т или Д, на нейно място се поставя Л: чет-ох + л = чел; навед-ох + л = навел

- Ако кореннта съгласна е друга, между нея и наставка Л се вмята Ъ: рек-ох+ Ъ+ Л = рекъл, отнес-ох+ъ+л= отнесъл

2.В някои минали свършени деятелни причастия съществува непостоянно Ъ, което понякога погрешно се заменя с А. Това става във формата за м.р.ед.ч.

- При съмнение трябва да поставим причастието в мн. Ако там съмнителният гласен пред наставката Л изпада, в м.р.ед. се пише Ъ, а ако не изпада- се пише А, например:

донесЪл - донесли

ръждясАл- ръждясали/пирони/

- В други форми на минали свършени деятелни причастия се среща променливо Я, което пред мека сричка преминава в Е:

търпЯл, търпЯла, търпЯло, търпЕли, търпелият, търпЯлата, търпЯлото, търпЕлите

3. Употреба

а/В изречението изпълнява служба на съгласувано определе Класовете на УЗРЕЛИТЕ жита светеха като злато.

б/Наред с форма на спомагателния глагол СЪМ минало свърш но деятелно причастие се явява и като съставна част на глаголи от минало неопределено и минало предварително време/а без форма на спомагателния глагол причастието е преизказна глаголна форма

Те са ходили често на почивка в съседна Гърция.

Те ходили често на почивка/преизказно мин.св.време/

МИНАЛО НЕСВЪРШЕНО ДЕЯТЕЛНО ПРИЧАСТИЕ

1.Образува се от основата на минало несвършено време на глагола и наставката Л:ходе-х+л= ходел, четя-х+л=четял

2.Мени се по род и число:четял, четяла, четяло, четЕли,

3.В изречението изпълнява служба на сказуемо:

Те често ХОДЕЛИ на брега на Дунава и ГЛЕДАЛИ зелените хълми на България/ "Немили-недраги", Иван Вазов/

МИНАЛО СТРАДАТЕЛНО ПРИЧАСТИЕ

1.Образува се от основата на минало свършено време на глаго с помощта на наставките-Н,-Т,ЕН:

скъса-х + н = скъсан,а,о,и

разби-х + т = разбит,а,о,и

наведо-ох + ен = наведен,а,о,и

отсяк-ох + ен = отсечен,а,о,и

2. Употреба

а/ съгласувано определение в изречението;

б/ сказуемо,изразено със страдателна глаголна форма/от страдателен залог/

Повредените зъби трябва да бъдат лекувани навреме.

Последните думи Благолажът произнесе острои със СТИСНАТИ челюсти/Елин Пелин/

УНЕСЕНИ от приказката,другарите му дадоха знак да мълч

Отпуснати и уморени се синеят далечни гори и планини..

Бог обилно наспори тая година и не прати ни град,ни ск калци,ни грозна напаст за греховните селски души,НАПАТЕНИ и НАСТРАДАНИ./"По жътва",Елин Пелин/.

- В посочените примери преобладават минали страдател причастия като определения в изреченията,като в някои от слу чаите са обособени определения: УНЕСЕНИ от приказката,НАПАТ НИ и НАСТРАДАНИ..

3.Някои минали страдателни причастия съдържат променливо нагрЯт,нагрЯта,нагрЯто,нагрЕти; търпЯн,търпЯна,търпЯно,тър пЕни; полЯт,полЯта,полЯто,полЕти/площи/

Д Е Е П Р И Ч А С Т И Е

1.Деепричастието е неизменяема глаголна форма,означаваща до вълчно действие към действието на друг глагол:Тичайки по улица той се спъна и падна.

2.Образува се от сегашно време на глагола и наставката ЕЙК за първо и второ спрежение и ЙКИ за III спражение:четейки, пишейки,тичайки,пързаляйки.

Заедно с други думи деепричастието образува деепричастни изрази,които се отделят със запетаи:Те,СКАЧАЙКИ ОТ КРАК НА КРАК,тичаха изд двора./служба на ОБСТОЯТЕЛСТВЕНО ПОЯСНЕНИЕ

Н А Р Е Ч И Е

1.Наречието е неизменяема част на речта,която пояснява глаголното действие откъм време,място,начин,количество и други.

2.Видове наречия по значение:

а/ за време - днес,вчера,утре,сега,после,зиме,лете и др.;

б/ за място- напред,назад,нагоре,надол,наляво,надясно,тук,там,горе,долу,вкъщи и др.;

в/ за начин - приятно,тихо,бързо,добре,зле,мъдро,силно,мъжки,юнашки,мълчаливо и др.;

г/ за количество и степен- много,малко,кратко,често,веднъж,двукратно и др.;

д/ за причина и цел - затова,затуй,защото...

е/ за категоричност,предположение и др.- несъмнено,действително,наистина,навярно,вероятно,може би,сякаш и др.

- Съществуват и така наречените МЕСТОИМЕННИ НАРЕЧИЯ: къде,кога,как,където,когато,както,никога,никъде,никак,някога,някъде,някак,всякога,всякъде,всякак.

3. Наречия за начин подобно на качествени прилагателни от среден род могат да се степенуват: добре,по-добре,най-добре.

!!! Нека не забравяме,че думи като ПРИЯТНО,ТИХО са прилагателни от среден род,ако пояснят същ.име,или са наречия за начин ако пояснят глаголното действие:

приятно посрещане/прилагателно/

приятно се чувстваме/наречие/

4.В изречението наречията изпълняват служба на обстоятелствено пояснение:Черна голяма птица хвърчеше НИСКО,БАВНО И САМОТНО

/Елин Пелин/

П Р Е Д Л О З И

1.Предлогът е неизменяема част на речта,която означава отношение между два предмета,между предмет и действие.

2.Най-често употребяваните предлози в българския език са: без,в,във,върху,въпреки,до,за,зад,заради,из,между,измежду,на,по,о,от,около,под,над,пред,зад,край,покрай,преди,след,срещ,у,чрез... ВНИМАНИЕ:във водата,в стаята,със сапун,с кърпа,у дома у бабини,у тях...

С Ъ Ю З И

1.Съюзите са неизменяема част на речта,служебни думи,коит свързват еднородни/еднакви/ части на изречението или прости изречения в сложно.

2.По значение съюзите са два основни вида:

а/съчинителни- те свързват еднакви части на изречението или прости самостойни прости изречения в сложно,например: И родители,и учители,и ученици се радваха на малките певци танцьори.

...Снегът хвърчи И се върти на кълбуци,НО те не бягат/"Иде

б/подчинителни- те свързват подчинено просто изречение с главно в сложно съставно и в сложно смесено изречение:Дядо Йоцо се боеше,ЧЕ ще умре,ПРЕДИ ДА разбере какво нещо е българ ското/Иван Вазов/

3.Видове съчинителни съюзи:

а/съединителни- и,та,па,хем-хем,нито-нито;

б/разделителни: или,или-или,ли-или,дали-или,я-я,ту-ту;

в/противоположни:а но,ала,ама,пък,обаче

4.Подчинителни съюзи: че,да,за да,въпреки че,макар че,ако

5.Други СЪЮЗНИ/СВЪРЗВАЩИ/ думи,наречени още неистински съю как,кога,къде,защо,дали,където,когато,защото...

6.Правопис на съюзите/пунктуация/

- Пише се запетая пред повтарящи се съюзи И,ИЛИ,ДА...
- Пише се запетая пред ЧЕ,ВЪПРЕКИ ЧЕ,МАКАР ЧЕ...
- Пише се пред КОЙТО,КАКЪВТО,ЧИЙТО,КЪДЕТО,ЗАЩОТО...
- Пише се пред противоположните съюзи
- Пише се запетая пред втората съставка на съюзите: или-или,ту-ту,дали-или,ли-или...

Ч А С Т И Ц А

- Частици за образуване на граматични форми: ще,ли,не,по-най-,да,нека,недей:ще чета,не спя,уча ли,по-добре,да уча, нека уча,недей бяга; частици НИ,НЕ,ВСЯ:никой,някакъв,всякой

Частици за обръщение и подбуда,за усилване:я,брей,ей,ха

Хей,пролет иде!/ Войната май не се е свършила...

Тате,ела бе...зарад мене ела/Елин Пелин/

И някога за път обратен едва ли ще удари час/П.Яворов/

М Е Ж Д У М Е Т И Е

1.Междуметието е неизменяема част на речта,с която се изразяват различни чувства или се подражава на природни звукове.

2.Видове междуметия:

а/възклицателни- с тях се изразяват различни чувства: о,ох,ах,их,ех,ох:

О,майко моя,родино мила,
защо тъй жално,тъй милно плачеш...
Ох,зная,зная,ти плачеш,майко,.../Хр.Ботев/

б/ звукоподражателни- с тях се подражава на природни звукове:чук-чук,пиу-пиу-пиу,квак-квак-квак,мяу-мяу-мяу...

3.Пунктуация

- Възклицателните ~~изрежения~~ междуметия се отделят със запетя.

- Частите на звукоподражателните междуметия се отделят една от друга със съединителна чертица.

Ии,аз що свят съм изръшнал! ц...ц...ц!...Хъ така!Браво! Е - е - х! Майка му стара! Кеф!...Я чувайте машината какво прави:тупа-тупа,тупа-тупа! Фърчи!/Алеко Константинов/

ВИДОВЕ ИЗРЕЧЕНИЯ
СПОРЕД ЦЕЛТА НА ОБЩУВАНЕ

1.СЪОБЩИТЕЛНО - С него се съобщава нещо.В края му се поставя точка,а гласът се понижава,интонацията е низходяща.

Примери: Иван Вазов е роден през 1850 година в Сопот.Гробу му се намира на около 100 метра западно от храм-паметника "Александър Невски" в София.

2.ВЪПРОСИТЕЛНО - С него се пита за различни неща.Образува се с помощта на въпросителни местоимения,въпросителни наречия,частици,а понякога и с помощта на интонацията.В края му се пише въпросителен знак.

Примери:

Кой е авторът на стихотворението "Аз съм българче?

Колко села с името Лозен има в България?

Къде се намира най-голямата,най-обширната пустиня?

Какво ставаше в нейната мълчалива душа?

3.ПОДБУДИТЕЛНО - С него се изказва заповед,молба,забрана, призив за извършване на действията.При четене,при изговор се набляга повече върху повелителната глаголна форма.Накрая се пише удивителен знак или точка при по-спокойна интонация.

Примери:

Пролет моя,моя бяла пролет,/НЕКА ВИДЯ първия ти полет/ и умра на твоите барикади!/Н.Вапцаров/

Не плачи,майко,не тъжи,
че станах ази хайдутин...
Но кълни,майко,проклинай
таз турска черна прокуда.../Хр.Ботев/

4.ВЪЗКЛИЦАТЕЛНО - С него се изразяват различни чувства. В края му се пише удивителен знак.

Примери: Бабо,благодаря ти,ти си добра жена!/Иван Вазов Деца,деца,защо се ядете! За всички ви има,за всички съм приготвил!Какво ви пречи да живеете братски,защо ме мъчите на стари години!/Елин Пелин/ Тесен бе целият кър разцъфтял!/Малко ми бяха цветята!/ Аз за учителя свой бих обрал/всички цветя на земята!/Л.Даскалова/

ЧАСТИ НА ПРОСТОТО ИЗРЕЧЕНИЕ

1.СКАЗУЕМО - То е главна част на изречението,която означава действие или състояние,свързано с определено глаголно лице.

Откриваме го с въпросите:Какво правя? Какво направихме? Какво ще правим? Какво са направили? и други.

а.ПРОСТО ГЛАГОЛНО СКАЗУЕМО - Изразява се с формите на всички глаголни времена: чета,четох,четях,чел съм,бях чел,ще чета, ще съм чел,щях да чета,щях да съм чел,прочетете,биха прочели..

б.СЪСТАВНО ИМЕННО СКАЗУЕМО - Съдържа форма на спомагателния глагол СЪМ и име/съществително,прилагателно,числително,местмение/: Те вече СА УЧЕНИЦИ.Победите ЩЕ БЪДАТ ТЕХНИ.

в.СЪСТАВНО ГЛАГОЛНО СКАЗУЕМО - Съдържа две глаголни форм свързани със съюза ДА,като втората е основна,а първата е спомагателна и може да означава начало на действие,необходимост от действие,възможност за действие,завършек на действие:започвам да у продължавам да уча,трябва да уча,мога да уча,спирам/прекъсвам/ да уча,не мога да уча...

ДРУГИ ПРИМЕРИ: Народът ПРОДЪЛЖАВАШЕ ДА СЕ ВЪЛНУВА/И.В. И момъкът ПОЧНА ДА СЕ ВЗИРА в тъмнината/Е.П./
Тази вечер Витоша Е тъй ЗАГАДЪЧНА И НЕЖНА/Хр.См./

2.ПОДЛОГ - Той е главна част на изречението,означаваща лице ил предмет,който извършва действието или за който се отнася действи то.Откриваме го с въпросите:Кой?Коя?Кое?Кои?/Какво/,зададени към сказуемото.Изразява се най-често със съществително име или мест имение/най-често лично/,а по-рядко и с друга част на речта.

Учителят изпита ученика.Ученикът беше изпитан от учителя.
Но КОРАБЪТ,уви,не спира/П.Яв./.Върни се,ОБЛАКО неверен,почака ПАКОСТНИКО черен,неделя,две.../П.Яв./ И чуждите,и НАШИТЕ,в хор отрекоха те,о език страдални/И.В./-изразен с местоимение. ПЕТИМА Петка не чакат/подлог с числително/.

!! Когато подлогът е изразен със съществително нарицател от мъжки род единствено число,членуването е с пълен член ЪТ/ЯТ

Вълкът,окуражен,се нахвърли повторно,но Каро застана пре падналия и посрещна нападателя с точен удар. /Добри Жотев/

ДРУГИ ПРИМЕРИ С ПОДЛОГ И СКАЗУЕМО: ПРИСТИГНАХМЕ в къпалнята. СЪРЦЕТО ми СЕ СТЯГАШЕ,ТО като че ПРЕДЧУВСТВАШЕ това,което ще стане.БАЙ ГАНЬО ИСКА ресто с шаване на пръстите си.КАСИЕРКАТА му ПОДАВА усмихната остатъка,БАЙ ГАНЬО СЕ ВПИВА в нея с масле очи и с една своеобразна кашлица СИ ИЗКАЗВА чувствата.ТЯ ПРИХВ от смях/Ал.Константинов/

3.ДОПЪЛНЕНИЕ - То е второстепенна част на изречението,озн чаваща лица и предмети,които се засягат от глаголното действ като пояснят сказуемото.

а/ПРЯКО ДОПЪЛНЕНИЕ - Свързва се със сказуемото направо, без предлог.Откриваме го с въпросите:Какво?Що?Кого?,зададени към сказуемото.

ПРИМЕРИ: Калугерът дигна ЕПИТРАХИЛА над главата му,нет пеливо изчете МОЛИТВАТА за здраве,прекръсти болното ДЕТЕ,па закри книгата/И.Вазов/. Момичето прибра КНИГАТА.Прибра НЕЯ. Прибра Я.

б.НЕПРЯКО ДОПЪЛНЕНИЕ - Свързва се със сказуемото с пом та на предлог.Откриваме го с въпросите:С кого?На кого?Какво? зададени към сказуемото.

Детето се обади НА МАЙКА си.Обади се НА НЕЯ.Обади Й се. /На кого се обади?-Й/на не

Верни думи,верна обич,има ли ЗА ТЯХ развала?

ЗА СЪРЦАТА що се любят и смъртта не е раздяла../П.Сл./

- Когато допълнението е изразено със съществително нарицателно от мъжки род единствено число,то се членува с кратък член А или Я: И тя извади хлябА и му го подаде,знаейки,че пре всичко хляб беше потребен за бунтовникА/И.В./

4.ОБСТОЯТЕЛСТВЕНО ПОЯСНЕНИЕ - То е второстепенна част на изречението,която пояснява сказуемото откъм време,място, начин,количество и др.Откриваме го с въпросите:Къде?Кога?Как? Колко?,зададени към сказуемото.

ПРИМЕРИ: Тука Искърът,излязъл от скалисто ГЪРЛО,разлив се ШИРОКО и тече МЕЖДУ ниски полегати БРЕГОВЕ./И.В./

Ще вляза ТИХО,КРОТКО ще приседна/Н.Вапц./- за начин

МИГ СЛЕД ГРАБЕЖА ще бъда разнищен/Н.Вапц./-за време

Два пъти ПРЕЗ ДЕНЯ ги извеждаха ВЪН на водопой-за мяс и време/Г.Райчев/

Бащата разтвори ямурлука и подаде ръка ЗА СБОГОМ/Ел.Р за цел/с каква цел подаде ръка?/

ПРИ ДОБРА ВОЛЯ всичко може да се постигне/обст.поясне за условие/.

5.ОПРЕДЕЛЕНИЕ - То е второстепенна част на изречението,кое
пояснява съществително име.Откриваме го с въпросите:Кой?Какъв
Чий? Колко?,зададени към поясненото съществително.

а/СЪГЛАСУВАНО ОПРЕДЕЛЕНИЕ - То съвпада по род и число с определяемото,с поясненото съществително:

дървен стол,желязна ограда,детско утро,техните родители;

б/НЕСЪГЛАСУВАНО ОПРЕДЕЛЕНИЕ - То не съвпада напълно по род и число с поясненото съществително:

стол от дърво,ограда от желязо,утро за деца,родителите им

ДРУГИ ПРИМЕРИ:ТИХИЯТ ПРОЛЕТЕН дъжд ПРОЛЕТНИ приказки шъпн /Д.Деб/. Къща БЕЗ ЖЕНА и мъж БЕЗ ПАРИ огън да ги гори/Нар.п МЪГЛИВА и ТЪМНА нощ лежи над ГРЕШНАТА земя/Ел.П./

На ШИРОКИЯ СЕЛСКИ площад децата извиха БОДРО ВЕЧЕРНО хора. ТАЯ сутрин МАЙСКОТО слънце се показа радостно от ЧИСТОТО не НЯКОЛКО дена все ОБЛАЧНО и ДЪЖДОВНО.РАЗКОШНАТА ДЛЪГНЕСТА до на,която се отваря от Шишмановата скала,имаше ОМАЙНА хубост ПРЕМЕНЕНА в ПРОЛЕТНА зеленина,ПРОРЯЗВАНА от СРЕБРИСТИЯ поя НА РЕКАТА,лъснала от лъчите НА СЛЪНЦЕТО./Иван Вазов/

6. ПРИЛОЖЕНИЕ - То е второстепенна част на изречението,вид оп деление,което дава на лицето илип предмета ново название.

ПРИМЕРИ: УЧИТЕЛЯТ Петров даде консултация на УЧЕНИКА Петър. ПРОФЕСОР Николов преподава в Софийския университет "КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ".Тежка е съдбата на народа МЪЧЕНИК. Петър МОКАНИНА е герой от разказа "ПО ЖИЦАТА" на ПИСАТЕЛЯ Йордан Йовков. ВНУЧКАТА Петя уважава своя ДЯДО Петър. Съвсем близко до СЕЛО Герман тече РЕКА Искър.

7.СКАЗУЕМНО ОПРЕДЕЛЕНИЕ - То е второстепенна част на изречен то,което пояснява подлога или допълнението чрез сказуемото.

Малките първокласници се връщаха у дома РАДОСТНИ И РАЗВЪЛ ВАНИ/Какви се връщаха първокласниците?/

Майката намери децата си ПРЕМРЪЗНАЛИ на пързалката. /Какви намери децата?- премръзнали:това е сказуемно определ ние към допълнението/. Тя застана СМАЯНА на прага/Елин Пели Рада се отпусна БЕЗСИЛНА на миндера/И.В./Иван вече се виждаш ОТЛИЧНИК на класа.Иван вече го виждаха ОТЛИЧНИК на класа.

/Какъв се виждаше Иван? Какъв го виждаха?
/сказ.опр.към подлога/ /сказ.опр.към допълнението ГО/

ЕДНОРОДНИ ЧАСТИ НА ИЗРЕЧУНИЕТО

1.Еднородни части са тези,които пояснят една и съща дума и отговарят на един и същи въпрос.

2.Видове еднородни части:

а/Еднородни подлози

А Вардар,Дунав и Марица,
Балканът,Странджа и Пирин
ще греят нам до гроб зарица
сред спомена един./П.Яв./

б/Еднородни допълнения:

В Калофер познах чорбаджията и сиромаха,турчина и нар /Хр.Ботев

в/Еднородни обстоятелствени пояснения

Реката монотонно и жаловито шумеше в дола/Иван Вазов/

г/Еднородни определения

Трапезата се вдигна и кафето се поднесе от едно високо,р мено,черноко момиче/Иван Вазов/

!! Има и нееднородни определения,които пояснят предме откъм различни страни,например:В магазина докараха прекрасни копринени платове.

3.Пунктуация

а/Когато са свързани безсъюзно,еднородните части винаг се отделят със запетая: Тяхната злоба се изливаше върху глав те на децата и най-много върху тихата,нежната,блага и мечтате на Елка...И тя работеше пъргаво,мълчаливо,безропотно/Ел.Пели

б/При повтарящи се съюзи И,ИЛИ,свързващи еднородни ча ти,се пише запетая: И ученици,и учители,и родители- всички поздравяваха бурно танцуващите деца./Тук пред обобщаващата дума "всички" се пише тире/... Тук и там по шосето,което се издига към ихтиманската клисура,чернеят се купове посрещачи: девойки,деца,бабички/Иван Вазов/- тук след обобщаващата дума "посрещачи" е поставено двоеточие.

в/Нееднородните определения не се отделят със запетаи Столичани предпочитат лозенските горски поляни за отдих и от мора.

ОБОСОБЕНИ ЧАСТИ НА ИЗРЕЧЕНИЕТО

1.Обособени части на изречението са тези,които се изговар с по-особена интонация/с повишаване на гласа/ и при писане се отделят с пунктуационни знаци.

2.Видове обособени части

а.Обособени определения

Думите на Странджата,СИЛНИ И ТРОГАТЕЛНИ,още ехтяха в уши му/Иван Вазов/

б/Обособени обстоятелствени пояснения-най-често за нач ВЪРВЕЙКИ БАВНО,те най-сетне се прибраха у дома.

В Сопот,В СТАЯТА НА УЧИТЕЛЯ,имаше комитетско тайно събр ние/И.Вазов/

в/Обособени допълнения

Дъждът мигновено се пресече,ЗАЕДНО С ВЕЯВИЦАТА/И.Вазов

г/Обособени приложения

Една година моята стара приятелка - ЖЪЛТАТА ГОСТЕНКА- потропа на левия ми дроб/Хр.Смирненски/

3.Пунктуация - най-често обособените части се отделят/огр дат/ от останалите части в изречението със запетаи или с ти

Сгушена в ъгъла до прозореца върху постелята си,с увис нала глава,със скръстени на гърди ръце,тя мълчеше неподвижна като камък/Е.Пелин/...Гласът й,дрезгав и плачлив,се чуваше п цялото село /Е.Пелин/...Край златен сноп бе паднала възнак, като с куршум ударена,Пенка - селско дете обичливо/Е.Пелин/

- Интонационно откъснатите от основното изречение обос бени части се отделят с точка,например: "...Че в Манджилари се явила...явила се една бяла лястовичка.ДОСУШ БЯЛА,КАТО СНЯ /Йордан Йовков/

ДРУГИ ПРИМЕРИ: Слабо беше,изпод завивката едва личеше снага му,СТОПЕНА ОТ БОЛЕСТТА,лицето му беше восък/Й.Й./ ЗАМИСЛЕН, Моканина се върна при овцете си.../ЙЙ/...А песента се ширеше ВОЛНА И МЛАДА,ЧИСТА КАТО ИЗВОР,ПЪЛНА С НАДЕЖДИ И ЖЕЛАНИЯ/Ел. Македонски стоеше неподвижен на брега,с очи,ВПИТИ В ЧЕРВЕНИЯ ВИТЕ ОГНЬОВЕ НА КАРАУЛИТЕ/Ив.Вазов/...Тогава Столетов,НАШИЯТ ГЕНЕРАЛ,ревна гороломно.../Иван Вазов/...Тая шумна сган се предвождаше от прочутия тогава черкезки големец Джамбалазът, СВИРЕП И КРЪВОЖАДЕН КАВКАЗКИ РАЗБОЙНИК,от тайфата на.../И.Ва

ВМЕТНАТИ ДУМИ И ИЗРАЗИ

1.С вметнатите думи и изрази се изразява отношението на гов(рещото лице към изказаната мисъл.

2.Чрез тях се изразяват:

- увереност:наистина,действително,несъмнено,разбира се,то (знае,няма съмнение,явно е;

- предположение и съмнение:вероятно,види се,навярно,изглеж(може би;

- последователност в излагане на мислите:първо,второ,трет(преди всичко,най-после,от една страна...;

- лично или чуждо мнение:мисля,както казват,според думите на,така да се каже;

- разни чувства:за щастие,за жалост,за мой късмет;

- заключение:с една дума,следователно,значи,накратко каза(ПРИМЕРИ:Ти,изглежда,си прав.

Той,разбира се,не постъпи правилно.

Ти,значи,не приемаш предложението.

Приятелите ми,да кажем,ще те подкрепят.

Мария,естествено,е руса.

Аз,от една страна,приемам аргументите ти,но от друг(страна,не изцяло.

Учениците от трети клас например доста добре се спр(виха със задачите.

Всъщност твоето мнение ми повлия най-много.

Директорката вероятно сгреши в преценката си.

!!! Не се отделят със запетаи вметнати думи и изрази,като: всъщност,наистина,обаче,например,действително,навярно, сякаш...

!!! Със запетаи се отделят вметнати думи и изрази,които в (ги случаи могат да функционират като части на изречениет Такива са:от една страна,от друга страна,първо,второ,изг(да ,да речем,значи,разбира се,за съжаление...

Ти,изглежда ,си прав/Тя изглежда чудесно/.

Ти,значи,приемаш предложението ми/Твоето предложе ние значи много за мен/.

ВИДОВЕ ИЗРЕЧЕНИЯ ПО СЪСТАВ

1.ПРОСТО ИЗРЕЧЕНИЕ- Съдържа едно сказуемо.

На гърдите й стоеше полуживо двегодишното й унуче,сираче болно от две недели насам/Иван Вазов/.

Хората навеждаха глави смирено,огорчени,засрамени/Ел.Пел

И хлебарят,и бръснарят,и учителите посещаваха бръснарниц /"Жак",Калина Малина/

Откъм селото долетя песента на училищното звънче/Стоян Ц Даскалов/

2.СЛОЖНО ИЗРЕЧЕНИЕ - Съдържа две или повече сказуеми,две или повече прости изречения,свързани съчинително или подчини телно.

Наближиха Синия бряг,КЪДЕТО Осъмът,уморен от скачането от бързей на бързей, се успокояваше в дълбок тих вир...Момче вървеше подире му,СЯКАШ го бе закачил на някоя от въдиците И теглеше,НАКЪДЕТО помръдне/"Хлапето",Георги Мишев/.

ВИДОВЕ ПРОСТИ ИЗРЕЧЕНИЯ ПО СЪСТАВ

1.ДВУСЪСТАВНО - Съдържа и двете главни части-подлог и сказуемо,например: Той дълго стоя на шосено.../ЙЙ/

2.ЕДНОСЪСТАВНО - Съдържа една от главните части,най-често сказуемото: Дълго тичахме по алеята в парка.

3. КРАТКО - Съдържа само двете главни части.

Вятърът утихна.

4. РАЗШИРЕНО - Съдържа главни и второстепенни части.

Най-сетне бурният вятър утихна.

5.НЕПЪЛНО/ЕЛИПТИЧНО/ - Пропусната е част на изречението,но тя се подразбира,например:

Един гледа сватба,друг - брадва/в това сложно изречен второто просто изречение е непълно-пропуснато сказуемо/

6.БЕЗЛИЧНИ/БЕЗПОДЛОЖНИ/ИЗРЕЧЕНИЯ

Домъчнява ме.Святка се.Стъмва се.Не пей ми се.

7.БЕЗГЛАГОЛНИ/ИМЕННИ/ изречения

Завод.
Над него облаци от дим.
Народът прост,животът-тежък,скучен.
Живот без маска и без грим,
озъбено,свирепо куче/Н.Вапцаров/

ВИДОВЕ СЛОЖНИ ИЗРЕЧЕНИЯ

1.СЛОЖНО СЪЧИНЕНО - То съдържа само самостойни прости изречения,независими едно от друго.

- Свързването между простите изречения е СЪЧИНИТЕЛНО: безсъюзно и със съчинителни съюзи.

ПРИМЕР: Люлее се морето на зрелите жита,трепти въздух белеят се като бели птици забрадките на жетварките/Й.Йовков/

Той се отдаде на пости,молеше се на бога,ала не преставаше да мисли за голата девица в езерото.

2.СЛОЖНО СЪСТАВНО - То съдържа едно главно просто изречение и едно или повече подчинени прости изречения.

- Свързването между простите изречения е подчинително.

ПРИМЕРИ: Тя бързаше сега с утроена сила,ЗА ДА спас АКО даде бог,два живота./Иван Вазов/...По почернелите му от барут уста се познаваше,ЧЕ той се беше самоубил с пушката,СЛЕД КАТО беше свалил Джамбалаза/Иван Вазов/.

3.СЛОЖНО СМЕСЕНО - Свързването между простите изречения е и съчинително,и подчинително.

ПРИМЕР: Когато влезе в нея И наближи мястото,ДЕТО срещна бунтовника,тя видя човешка сянка,ЧЕ мръдна между стволовете,И позна,ЧЕ е той.

ВИДОВЕ СЛОЖНИ СЪЧИНЕНИ ИЗРЕЧЕНИЯ

1.СЛОЖНО СЪЧИНЕНО СЪЕДИНИТЕЛНО - Простите му изречения означават едновременни или последователни действия:

Севда го слушаше вторачена И сърцето й се отпущаше полека.

Той взе ножа,предпазливо и на пръсти излезе от двора на селището И тръгна към гората.

2.СЛОЖНО СЪЧИНЕНО ПРОТИВОПОЛОЖНО - Едното просто изречение се противопоставя по смисъл на предходното.Свързването е с противоположни съюзи,пред които се пише запетая.

Чакахме ги дълго,НО те не дойдоха.

Богат беше Сали Яшар,АЛА скръб изпълваше сърцето му /Йордан Йовков/

3.СЛОЖНО СЪЧИНЕНО РАЗДЕЛИТЕЛНО- Простите изречения означават редуващи се действия или възможни действия,от които обикновено едно се извършва.Свързването е с разделителни съюзи, като пред втората им част се пише запетая.

ДАЛИ си болна лежала,ИЛИ си болно гледала?

Те ТУ се показваха,ТУ се скриваха зад оградата на училищет

4.СЛОЖНО СЪЧИНЕНО РАЗНОРОДНО - Едни от простите изречения са свързани като части на сложно съчинено съединително,а друг като противоположно или разделително.

ПРИМЕР: Не изтърпя Никола,А се изстъпи сред нивата И се провикна/"По жътва",Елин Пелин/

ДРУГИ ПРИМЕРИ НА СЛОЖНИ СЪЧИНЕНИ ИЗРЕЧЕНИЯ

Тя излезе с детето на ръце И тръгна незабавно нагоре към гората/"Една българка"...Бунтовникът вървеше И ядеше мълком; той трепереше от студ И силно куцаше.

Настане вечер,месец изгрее,
звезди обсипят свода небесен;
гора зашуми,вятър повее,
Балканът пее хайдушка песен/Хр.Ботев/

Тежка е желязната мотика,горещо е ясното слънце,слабо е женското тяло, мъчен е трудът/Любен Каравелов/.

Слабо беше,изпод завивката едва личеше снагата му,стопена от болестта,но очите му бяха още светли, още млади и усмихнати/ЙЙ,"По жицата"/.

Той ИЛИ лежеше със стенание на леглото си,ИЛИ мълчаливо се разхождаше назад-напред из стаята,дълбоко замислен и помрачен от нещастие/"Гераците",Елин Пелин/.

Чучурчето пее на двора ден и нощ,люляката клати гроки.Баричката клокочи между тревите и важно премъдрилите се край зида чемшири,а там на пейката е домакинът,цял забулен в дима на чибука си/Кирил Христов -написано за Вазов/.

Катеричката се показа на върха на буката,високо нейде в чистото небе/,полетя,разперила опашката си като парашут/,и кацна нечуто-същинска птица-върху съседното дърво/"Вихра", Веселин Андреев/

СЛОЖНО СЪСТАВНО ИЗРЕЧЕНИЕ
С ПОДЧИНЕНО ОПРЕДЕЛИТЕЛНО ИЗРЕЧЕНИЕ

1.Сложното съставно изречение съдържа едно главно просто изречение и едно или повече подчинени изречения.

- Връзката между простите изречения е само подчинителн с подчинителни съюзи и други подчинителни свързващи думи:че,д за да,който,какъвто,чийто,където и други.

2.ПОДЧИНЕНО ОПРЕДЕЛИТЕЛНО ИЗРЕЧЕНИЕ - То пояснява съществи телно име или местоимение от главното просто изречение.

- Свързва се с главното изречение най-често с относителн местоимения/който,какъвто,чийто,колкото/ ,а понякога с ЧЕ,ДА КЪДЕТО и други.

- Подчиненото определително изречение може да се намира пред или след главното изречение,а в други случаи и между частите на главното изречение.

- Когато е пред или след главното изречение,подчиненото изречение се отделя със запетая.Ако е между частите на главно: изречение,се огражда от двете страни със запетаи.

ПРИМЕРИ: Тя имаше очи сини,сини като мъниста,КОИТО връзва на конските оглавници./Елин Пелин/. КОЙТО е гладен,той и некаі ще дойде/Елин Пелин/. Най-старият от тях,КОЙТО БЕШЕ НАЙ-СНАЖЕН ДЪЛГОЛИК,СУХ,ЖЪЛТ,С ГЪСТА БРАДА,се беше изтегнал до стената/Ив Вазов/. Тоз,КОЙТО ПАДНЕ В БОЙ ЗА СВОБОДА,той не умира/Хр.Б./ Тая шумна сган се предвождаше от прочутия тогава черкезки голе мец Джамбалазът,свиреп и кръвожаден кавказки разбойник,ОТ ТАЙН ТА НА КОГОТО БЕШЕ ПУКНАЛА ПУШКАТА,ЩО ПРОСТРЯ МЪРТЪВ БОТЕВА ВЧІ /Иван Вазов/. Изведнъж той им даде знак ДА СПРАТ. Тази мисъл,Д ПОЕМЕ ВИНАТА ВЪРХУ СЕБЕ СИ,го вълнуваше. Между тях и мястото,С КЪДЕТО ГРЪМНА ПУШКАТА,~~имаше~~ имаше дълбока пропаст/ЙЙ/. Разлика между двамата бе само тази,ЧЕ ТЯ ГО БЕ ИЗПРЕВАРИЛА/Д.Димов/. Която мома много пее,тя рядко сее/Нар.посл./. Една нощ,КОГАТО ИЗТЪНЕЛАТА КАТО ВЕЖДА ЛУНА ЛЕЕШЕ МЪЖДЕЛИВАТА СИ СВЕТЛИНА НАД ТЪМНИТЕ ДРЕМЕЩИ ГОРИ,чухме първия рев/Ем.Станев/. Тоя момък гледаше бъдещето със същото доверие,С КАКВОТО СТАРЕЦЪТ ГЛЕДАШЕ ВЪВ ВЕЧНОСТТА/Иван Вазов/. И двамата имаха поръка ДА ЗАБАВЛЯВА ГОСТЕНИНА/ЙЙ/. След това между него и жена му избухна каранища ДАЛИ ДА ХОДЯТ СУТРИНТА РАНО НА ЧЕРКВА/Ем.Станев/. Желязото,ЩО НОСЯ,е за неприятелите/Иван Вазов/-тук вместо КОЕТО е ЩО нося.

СЛОЖНО СЪСТАВНО ИЗРЕЧЕНИЕ
С ПОДЧИНЕНО ДОПЪЛНИТЕЛНО ИЗРЕЧЕНИЕ

1.Подчиненото допълнително изречение пояснява сказуемото на главното изречение и изпълнява служба на допълнение спрямо нег

2.Подчинените допълнителни изречения са два вида:

а.Съобщително допълнително

б.Въпросително допълнително

3.Свързва се с главното изречение най-често със съюзите ЧЕ, ДА и с въпросителни местоимения и наречия.

4.По-често стои след главното изречение и по-рядко пред не

5.Запетая се пише пред ЧЕ и пред повтарящи се съюзни връзк с ДА,КАК,КОГА,КЪДЕ и други.

ПРИМЕРИ: Съобщиха на учениците,ЧЕ скоро ще им бъде орган зирана екскурзия. Предупредиха ги ДА се подготвят старателно за нея. Иван отговори КАКВОТО му идваше на ума. Често си мис ДАЛИ да потърси работа в чужбина. Днес никой не знае КЪДЕ ИМ Е ГРОБЪТ. КЪДЕ ИМ Е ГРОБЪТ,днес никой не знай/Иван Вазов/ !!! Когато подчиненото допълнително изречение е свързано с г. ното чрез въпросителна дума и е след главното,запетая не се пише.Пише се,ако подчиненото изречение е пред главното - то: се вижда от предходните два примера.

ДРУГИ ПРИМЕРИ: Дяконът усещаше КАК СИЛИТЕ МУ ГО ИЗОСТАВЯ: ЗАЕДНО С РЕШИТЕЛНОСТТА/Иван Вазов/. Дълго време Шибил мисли ДАЛИ ТОВА НЕ Е ПРИМКА/ЙЙ/. Пак ще бъдем честити ДА РАЗВЕЕМ ЛЪВСКОТО ЗНАМЕ ПОД БЪЛГАРСКОТО НЕБЕ/Иван Вазов/- За какво ще бъдем честити? Само Йовка със своята изострена чувствителност усещаше КОЛКО СЕ НУЖДАЕ СТРИНА Й ЕЛКА ОТ БЛИЗОСТ И УТЕХ. /Елин Пелин/. Ти помниш ли КАК В НАС ПОЛЕКА-ЛЕКА ИЗСТИВАХА П(СЛЕДНИТЕ НАДЕЖДИ ВЯРАТА В ДОБРОТО И ЧОВЕКА/Н.Вапцаров/. ЧЕ Т: ГО ОБИЧАШЕ СИЛНО,всички знаеха./Какво знаеха?-тук подчиненото допълнително изречение предхожда главното/. КОЛКО ВРЕМЕ СТО: ТАКА,тя не знаеше/ЙЙ/- тук подчиненото доп.изр.е въпросителн но в края на сложното се пише точка.Ако и главното изречени е въпросително,в края на сложното изречение ще се постави въ просителен знак: Защо не признавате,ЧЕ СТЕ СГРЕШИЛИ?

СЛОЖНО СЪСТАВНО ИЗРЕЧЕНИЕ
С ПОДЧИНЕНО ОБСТОЯТЕЛСТВЕНО ИЗРЕЧЕНИЕ

1.Подчиненото обстоятелствено изречение пояснява сказуемо' или обстоятелствена дума в главното изречение.

- Съществуват подчинени обстоятелствени изречения за място,за време,за начин,за количество,за условие,за причина цел и други.

- Почти винаги се отделя от главното изречение със за петая или се огражда от двете страни със запетаи,ако се нами между частите на главното изречение.

ПРИМЕРИ: КОГАТО МНОГО ГЪРМИ,малко дъжд вали/пословица/. Привечер,КОГАТО ТОЯ ХУБАВ ПРОЛЕТЕН ДЕН ВЕЧЕ ГАСНЕШЕ,Иглика вървеше вече с наведена глава след стадото/Елин Пелин/. Всич с един глас ревнаха да плачат,СЯКАШ ЧЕ БЯХА ПОЛЕТИ С ГОРЕЩА ВОДА. Той работеше бързо,неуморимо,КАТО ЧЕ СЕ СЪСТЕЗАВАШЕ/ЕП/ КЪДЕТО ДУМИТЕ СА МАЛКО,там тежат/нар.посл/. Така,БЕЗ ДА ПРЕК ВА,момичето разказало своите патила/Нар.прик./. Понякога,КОГ ТОЙ СИ РАБОТЕШЕ НЕЩО ИЗ ДВОРА ОКОЛО КЪЩИ,някоя от снахите щ го извика от вратата/Елин Пелин/. Ще постъпя,ТЪЙ КАКТО МИ ПО ЛИ СЪВЕСТТА.

О,Българийо,ти никога не си тъй мила,КАКТО КОГАТО СМЕ ВЪ ОТ ТЕБЕ.Никога не си тъй необходима,КАКТО КОГАТО ТЕ ИЗГУБИМ НАДЕЖДНИ/Иван Вазов/.

Пусни ме Пусни ме ДА ВИДЯ КОЛИБАТА.

Бяла забрадка бе паднала над чело,ДА ЗАСЕНИ ХУБАВОТО Й ЛИ ЦЕ/"По жътва",Елин Пелин/- тук пред едно ДА е поставена запе тая,защото този съюз е употребен в значение на ЗА ДА.

Ще дойда у вас,КОГАТО СИ НАУЧА УРОЦИТЕ.

Ще дойда у вас ЧАК КОГАТО СИ НАУЧА УРОЦИТЕ/Когато пред местоименното наречие КОГАТО има ЧАК,САМО,ЕДВА,ТЪКМО,запетая не се пише/.

Накажи строго своето дете,виновно в убийството на нас комо: С ТОВА ЗАПОЧВА ЧОВЕКОУБИЙСТВОТО/Питагор/- тук е написа двоеточие,тъй като е пропусната свързващата дума ЗАЩОТО.

СЛОЖНО СЪСТАВНО ИЗРЕЧЕНИЕ С ПОДЧИНЕНО ПОДЛОЖНО ИЗРЕЧЕНИЕ

1.Подчиненото подложно изречение пояснява сказуемото на главното изречение и изпълнява служба на подлог спрямо нея

- Оформят се две разновидности на този вид изречение
  - със съюзна връзка КОЙТО
  - със съюза ДА

2.Отделя се от главното със запетая/при свързваща дума КОЙТО и при повтаряща на съюза ДА/:

~~КОГАТО~~ КОЙТО КОПАЕ ГРОБ ДРУГИМУ,сам пада в него/пос

КОЙТО ДАВА МИЛОСТИНЯ,не обеднява.

Приятно ми е ДА СЕ РАЗХОЖДАМ ИЗ ПАРКА.

Неприятно и неприлично е ДА се говори на висок глас в превозните средства,ДА се плюе в училищната сграда,ДА с чоплят семки по време на учебен час.

!! Не се пише запетая пред наречието САМО и пред с за И,когато заедно с относителното местоимение КОЙТО свър по-тясно подчиненото подложно изречение с главното,наприм

За екскурзията ще разкажат САМО КОЙТО СА БИЛИ ТАМ.

!!! Понякога подчиненото подложно изречение се смесва погрешно с подчинено определително и подчинено допълнител

ЕТО РАЗЛИКАТА:

ПОДЧИНЕНО ОПРЕДЕЛИТЕЛНО	ПОДЧИНЕНО ПОДЛОЖНО
/ то пояснява същ. име или местоимение/	/то пояснява сказуемото/
КОЙТО ПАДНЕ В БОЙ ЗА СВОБОДА, той не умира.	КОЙТО ПАДНЕ В БОЙ ЗА СВОБОДА,не умира.

ПОДЧИНЕНО ДОПЪЛНИТЕЛНО	ПОДЧИНЕНО ПОДЛОЖНО
/То пояснява сказуемо с пълнозначен глагол/	/То пояснява сказуемо-безлична глаголна форма/
Всички знаят,че е нужен упорит труд в училище.	Знае се,че е нужен труд.
Забраниха да се пуши в заведението.	Забранено е да се пуши в заведението.

ДВА ПРИМЕРА ЗА ПОДЧИНЕНО СКЗУЕМНООПРЕДЕЛИТЕЛНО ИЗРЕЧЕНИЕ

Те са,КОИТО РЕДОВНО БЯГАТ ОТ ЧАС. (Кои са те?)

Често ги виждат,ЧЕ СЕДЯТ ПРЕД ЗАВЕДЕНИЕТО. (Какви ги виждат

СЛОЖНО СЪСТАВНО ИЗРЕЧЕНИЕ С ПОВЕЧЕ ПОДЧИНЕНИ ИЗРЕЧЕНИЯ

1. Има два вида сложно изречение с повече подчинени:

а. Съподчинени

б. Последователно подчинени

-- От своя страна съподчинените изречения се делят на:

- еднородни съподчинени -пояснават една и съща дума по еднакъв начин от главното изречение;

- разнородни съподчинени- пояснят различни думи с главното изречение или една и съща дума, но по различен н чин

- ПРИМЕР ЗА ЕДНОРОДНИ СЪПОДЧИНЕНИ ИЗРЕЧЕНИЯ

Бъди голяма и славна, о чудна земльо, ДЕТО е цъфтяла люл ката ми, ДЕТО ще се зеленее гробът ми/Иван Вазов/.

РАЗНОРОДНО СЪПОДЧИНЕНО: КОЙТО говори много, все ще кал нещо, КОЕТО не е трябвало да казва/Конфуций/ - Тук първот подчинено изречение е подложно, а второто подчинено е опр делително.

ПОСЛЕДОВАТЕЛНО ПОДЧИНЕНИ: Ти заслужаваш наградата, ЗА ЩОТО няма по-скъпи плодове от тия, КОИТО ЗНАНИЕТО ДАВА Н ЧОВЕКА/Нар.приказка/.

ДРУГИ ПРИМЕРИ НА СЛОЖНИ СЪСТАВНИ ИЗРЕЧЕНИЯ С ПОВЕЧЕ ПОДЧИНЕНИ:

След половина час, КОГАТО слугата му внесе чай, гав зинът, последван от дяда Петка, почна да възлиза по стълб те, КАТО кроеше в главата си план КАК да устрои срещата, ЗА ДА излезе по-ефектен сюрприз/Алеко Константинов/.

През отворения прозорец можеше да се види КАК ид и ония селяни, КОИТО бяха позакъснели/Йордан Йовков/.

Бъдещето доказа, ЧЕ това мъдро педагогическо реше е било правилното, ЗАЩОТО Лили остави бунтарските настрое заради фокусирането й върху уроците/"Ана", Мануела Драган

Сега той виждаше, ЧЕ нямаше право ДА очаква по-нат тъшна помощ от великодушната жена, ЧИЕТО сърце беше разби от едно голямо лично нещастие/Иван Вазов/.

СЛОЖНО С М Е С Е Н О ИЗРЕЧЕНИЕ

1.В сложното смесено изречение едни от простите изречения са свързани като части на сложно съчинено,а други като части на сложно съставно изречение.

2.Свързването между простите изречения е и СЪЧИНИТЕЛНО,и подчинително.

!!! Пред еднократно употребен съюз И се пише запетая,когато с нея се ограждa предходно подчинено изречение,например:

Те влязоха в заведението,ЗА ДА се почерпят,И дълго си приказваха.

- Посоченото изречение е сложно смесено,защото:

а/Първото и второто просто изречение са свързани като части на СЛОЖНО ~~СЪЧИНЕНО~~/,а СЪСТАВНО,а първото и третото са свързани като СЛОЖНО СЪЧИНЕНО.

б/Свързването между простите изречения е и подчинително/със съюза ЗА ДА/,и съчинително/със съюза И/.

ДРУГИ ПРИМЕРИ ЗА СЛОЖНИ СМЕСЕНИ ИЗРЕЧЕНИЯ:

Аз предложих на бай Ганя една от книжките си,ЗА ДА си скрати времето с четене,НО той любезно отклони предложението ми,ЗАЩОТО бил чел доста на времето,И счете за по-прилично ДА си дремне/Ал.Константинов/.

Храбър е човекът,КОЙТО укротява тигри,храбър е човекът, КОЙТО покорява страна,НО този,КОЙТО покорява себе си,е по-храбър и от единия,и от другия/Древноинд.мъдрост/.

Погледна нивата,КОЯТО пръхнеше,погледна гората,КОЯТО мълчеше,погледна Белчо,КОЙТО пасеше кротко на слога,погледна слънцето,КОЕТО бързаше,И видя,ЧЕ е самичък в тоя валог,ЧЕ отникъде няма помощ/Елин Пелин/-това изречение е построено на принципа СИНТАКТИЧЕН ПАРАЛЕЛИЗЪМ.

ОЩЕ ДОКАТО го бранеше от кучетата,Петър Моканина разбра,ЧЕ тоя непознат селянин не се е отбил при него току-тъй,А го гони някаква беда/Йордан Йовков/.

КОГАТО всичко около мене беше гръм и дим,врясък писък,плач и рев,КОГАТО войските се дръпнаха от позициите си И почти всичко живо беше излязло из града,аз,един от последните,възседнал кон,обърнах гръб И се отправих към дома си/П.Р.Славейков/.

ОСНОВНИ ДЯЛОВЕ НА ЕЗИКОЗНАНИЕТО

1. ФОНЕТИКА

Фонетиката е дял от езикознанието, който изучава звуковата страна на езика: видове звукове на речта и свързаните с тях промени.

2. МОРФОЛОГИЯ

Морфологията е наука за формите на думите и тяхното изменение: за морфемния строеж на думите; за десетте части на речта.

3. СИНТАКСИС

Синтаксисът е дял от граматиката, който разглежда строежа на изреченисто: изучава синтактичните словосъчетания, видовете изречения, главните и второстепенните части на изречението.

4. ЛЕКСИКОЛОГИЯ

Лексикологията изучава речниковия състав на езика.

5. СТИЛИСТИКА

Стилистиката е наука за видовете стилове в езика: научен, художествен, разговорен, публицистичен и други.

6. ФРАЗЕОЛОГИЯ

Фразеологията е дял от лексикологията, който изучава фразеологичните единици в речта.

7. СЕМАНТИКАТА изучава семантичните единици в речта и тяхното значение.

СТРОЕЖ НА ЕЗИКА. ТЕКСТ.

1. Най-малките единици са ЗВУКОВЕТЕ.
2. Звуковете се съчетават в ДУМИ: т + е + к + с + т =текст (дума).
3. Думите се свързват в ИЗРЕЧЕНИЯ: Иван + Петър + ходят + на + училище = Иван и Петър ходят на училище (изречение).
4. Когато няколко изречения са свързани по смисъл и според граматическите правила на езика, те образуват ТЕКСТ.
5. ИМА ТРИ ВИДА ТЕКСТ: ОПИСАНИЕ, ПОВЕСТВОВАНИЕ И РАЗСЪЖДЕНИЕ.

А) Текст описание – посочват се качества, признаци, свойства на лица, предмети, животни, рисува се нагледна картина.

ТЕКСТ ОПИСАНИЕ

Усилена жътва кипи из равното Софийско поле. От край до край, докъде ти око види, се люлеят златни ниви и морни работници се мяркат там от тъмни зори. Бог тия дни даде страшна жега. Свило се е синьо небе над земята и сипе огън и жар. Над широкото поле трепери адска мараня. Отпуснати и уморени се синеят далечни гори и планини и сякаш чакат кога полето а-ха ще пламне в пожар.

Б) ТЕКСТ ПОВЕСТВОВАНИЕ – в него се откриват последователни, редуващи се действия.

Рано сутринта на Възнесение аз се спущах бързо по стръмния планински път към село… Аз бързах, пеех и дразнех с вика си птиците, които се пробуждаха и скачаха по клоните. Слизах по полянките и берех още росната иглика… Набрах цял сноп от нея и го носех пред себе си прегърнат с две ръце като дете.

Когато слязох долу, прегазих реката и стъпих в ливадите…

Като стигнах дома, от вълнение нямах сила да вляза вкъщи…

Най-после тръгнах боязливо, застанах на прага и надникнах…

В) ТЕКСТ РАЗСЪЖДЕНИЕ

Елегията „Заточници“ на Пейо Яворов е поетичен израз на мъката на заточениците от насилствената им раздяла с всичко мило и родно. Природната картина в елегията изпълнява художествена функция. Червеният залез засилва усещането за обреченост, тревожност и безнадеждност. Картината на затихналото в спокойствие море контрастира на накипелите в гърдите на пленените бунтовници чувства на болка и отчаяние.

ЛЕКСИКАЛНО И ГРАМАТИЧНО ЗНАЧЕНИЕ НА ДУМИТЕ

1. Това, което си мислим, когато изговорим или чуем дадена дума, е нейното лексикално, речниково значение, например:

„гора“ – местност, обрасла с дървета;

„стол“ – покъщнина с облегало или без облегало за сядане;

„ходя“ – придвижвам се с помощта на краката.

2. Лексикалното, речниковото значение на думите се определя в тълковните речници.

3. Когато правим анализ на думите като части на речта и посочваме техните граматически признаци, ние определяме тяхното ГРАМАТИЧЕСКО ЗНАЧЕНИЕ, например:

„гора“ – съществително нарицателно, женски род, единствено число, нечленувано;

„ходя“ – глагол, сегашно време, 1 лице, единствено число, II спряжение, несвършен вид;

„желязна“ (ограда) – относително прилагателно, женски род, единствено число, нечленувано;

„отсъстващи“ (ученици) – сегашно деятелно причастие, множествено число, мъжки род.

4. Примери за пряко и преносно значение на думите:

Южно от селото ни расте нова борова ГОРА. (пряко значение)

На площада се наблюдава ГОРА от знамена. (преносно значение)

5. Многозначност на думата – това е способността на думата да е носител на повече от едно значение, например:

историческа КАРТА, КАРТА за градския транспорт, КАРТА за лечение и почивка;

бял ДРОБ, черен ДРОБ, обикновена ДРОБ, десетична ДРОБ;

ГОТВЯ обяд, ГОТВЯ се за излизане, ГОТВЯ седмокласник за изпит.

Ето допълнителен пример за преносни значения на глагола „пламвам“: Лицето ѝ пламна от вълнение... В мен пламва безумната жажда за риска... На няколко места в страната пламнаха бунтове... В училището пламна епидемия от новия вирус...

6. Домашни и чужди думи

Най-стар пласт в лексиката на българския език са думите, създадени още през епохата на индоевропейския език до 3 - 2 век преди Христа. Такива думи са: майка, брат, сестра, син, дъщеря, жена; блато, бряг, вода, море, сняг, луна; вълк, коза, овца, гъска; огън, пещ, дим, сол, месо, кост; бял, бос, жив, зъл, ям, живея, имам, нося...

Ето различни названия в езика ни, наследени от общославянската лексика: зъб, нос, око, глава, ръка, шия, коляно, лице ухо; внук, дядо, син, свекър, тъст, баба; дом, праг, изба, стена, стол, село, храм, сито; зърно, лен, платно, слама, мотика, лопата, игла, нож, шило, хляб; орех, жито, грах, гълъб, малина, ечемик; агне, жаба, заек, риба, лястовица, пчела; година, лято, месец, нощ, час, утро, вечер; кося, сека, държа, шия, плача; добър, кисел, висок, остър; там, вън, вътре, вчера; едно, две, три, осем; аз, ти, той, наш; от, без, до, при, над...

Останали са местни названия от езика на тракийското население: Етър, Янтра, Велека, Осогово, Арда, Тимок, Марица, Хеброс, Пловдив, Герман, Лом.

Ето част от прабългарските думи: белег, бисер, вуйчо, зълва, калпак, книга, кумир, сабя, тояга, чаша, шейна, шурей и други.

Голяма част от езика ни са ЗАЕТИТЕ ЧУЖДИ думи.

- гръцки думи: ад, ангел, апостол, дякон, игумен, икона, калугер, манастир, монах, нафора, патриарх, керемида, колиба, кораб, магданоз,

молив, пирон, сандал, тиган, трион, фенер, Александър, Анастасия, Ангелина, Андрей, Атанас, Васил, Георги, Димитър, Евгения, Евдокия, Елена, Кирил, Методий, Петър, София, Стефан, Тодор;

- латински думи (чрез гръцки и чрез други езици): олтар, кмет, кум, дисаги, камбана, кандило, Коледа, луканка, фурна, януари, февруари, глобус, директор, професор, адвокат, конституция, република, Валери, Виктор, Валентин…;

- турски думи: байрак, куршум, бозаджия, баклава, дюшеме, кюнец, чиния, пешкир, чорап, барем, демек, таман, язък, кафеджия, кофа, килим, каймак…;

- арабски думи: бадем, берекет, джоб, кибрит, локум, халва;

- персийски думи: бакшиш, гердан, долап, дюшек, зарзават, механа, туршия, чаршаф, черга, шибой, юрган…;

- италиански думи: панталон, расо, фанела, банка, валута, депозит, капитал, опера, ария, соло, пиано, дует, мандолина, тенор, бас, кантата, корниз, арматура, баластра, парапет, фонтан, цокъл, мозайка, бира, кашкавал, лимон, олио, макарони, портокал, салата…

- френски думи: буржоазия, депутат, класа, политика, революция, ансамбъл, антракт, балет, турне, балтон, блуза, костюм, дама, ресторант, десерт, компот, майонеза, коняк, генерал, капитан, канонада, парашут…

- заемки от немски език: арест, командир, лагер, мундир, офицер, плац, щурм, щик, багер, бормашина, вентил, винт, клапа, кран, муфа, фасунга, щекер, щепсел…

- заемки от английски език: баскетбол, бокс, волейбол, гейм, крос, мач, рефер, ринг, спорт, спринт, треньор, футбол, хокей, шампион, бойлер, болт, булдозер, вагон, контейнер, релса, трамвай, транзистор, тролей, парламент, бюджет, партия, лидер, клуб, митинг, бойкот…

7. Стилистично значение на думите.

Освен речникови и граматични значения думите имат и стилистични значения. Стилистичното значение е допълнително.

- Съществува неутрална и емоционална лексика. Думите, които се употребяват без допълнителни стилистични оттенъци, съставят неутралната лексика. Такива са: вода, река, улица, къща, гора, хляб, голям, малък, играя, вървя, тук, късно, напред и други.

- Чрез емоционално-експресивните думи може да се изрази тържественост, непринуденост, фамилиарност, грубост, нежност, постичност и други. Ето някои примери: Детето ЗАПЛАКА (неутрална лексика).

ЗАПЛАКАЛА е гората заради Индже войвода (емоционална-експресивна дума).

Други примери: лев (лъв), двори (дворове), врази (враговс), дървеса (дървета), детенце, кротичък, сестричка, деденце, двамка, гълъбче, цветенце (гальовно), плюскам (ям) – грубост, мискинин, келеш (ругателно).

ФРАЗЕОЛОГИЯ.

СВОБОДНИ И УСТОЙЧИВИ СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ.

1. Свободни словосъчетания са тези, в които всяка тяхна дума запазва индивидуалното си лексикално значение, например:

„Отварям прозореца". Тук глаголът „отварям" е употребен с конкретното си лексикално значение и може да се съчетава с други думи, като запазва същото си значение: отварям вратата, отварям пакета... Също и думата „прозорец" влиза в съчетание с други думи, без да променя основното си значение: прозорецът е голям, прозорецът е боядисан.

2. Фразеологичното словосъчетание е вид устойчиво словосъчетание, образувано от две или повече думи, които са с единно значение.

Ето конкретни примери:

„през куп за грош" – небрежно свършена работа;

„обирай си крушите" – отивай си, махай се;

„клатя си краката" – безделнича;

„бия си главата" – мъча се да разбера, да разреша нещо;

„виря глава" – държа се надменно, гордея се, бунтувам се;

„давам заден ход" – отказвам се от нещо;

„не подвивам крак" – трудя се непрекъснато и без умора;

„вървя по гайдата му, играя по свирката му" – изпълнявам безропотно желанията на някого;

„зад девет планини, през девет морета" – много далече;

„не зная сметка на парите си" – не мога да преценя;

„всеки дърпа чергата към себе си" – грижи се само за себе си, често за сметка на другия;

„слизам от сцената" – преставам да играя ръководна роля;

„вертоломеева нощ" – масово избиване, кръвопролитие;

„излиза ми през носа“ – имам големи неприятности заради нещо;

„лърпам дявола за опашката“ – излагам се на необмислен риск, сам провокирам някаква опасност;

„дядовата ръкавичка“ – малко жилище, тясно помещение;

„гвоздеят на програмата“ – най-интересната, най-провокативната част от някаква дейност, мероприятие, занимание;

„кокаинов печат“ – белег на престъпност, на склонност към насилие и убийство;

„летящият холандец“ – човек, който не се задържа дълго на едно място;

„монолог на глухи“ – безплодни, безрезултатни преговори или разговори без желание за компромис;

„напънала се планината и родила мишка“ – след много претенции и усилия се получава малък резултат;

„оплаквам майчиното си мляко“ – понасям тежки и мъчителни страдания;

„пия вода от много кладенци“ – получавам знания, информация от много източници;

„разсичам гордиевия възел“ – намирам нетрадиционно решение на много трудна задача или изход от много сложно положение;

„сизифов труд“ – тежка и непосилна, но безполезна и неблагодарна работа;

„танталови мъки“ – тежки страдания, породени от невъзможността да се постигне желаната и близка цел;

ХАРАКТЕРИСТИКА НА РАЗЛИЧНИТЕ ТЕКСТОВЕ

1. НАУЧЕН СТИЛ. НАУЧНИ ТЕКСТОВЕ.

Текстовете на научния стил функционират в научните институти, в университетите, в училище. Те съдържат информация предимно за закономерностите в природата и в обществения живот.

Научният текст представя достоверни и непротиворечиви сведения за научни факти и закономерности от определена област на знанието. Предназначен е за официално общуване. Създава се в писмена форма и в устна форма.

Научните текстове се отличават със засилена употреба на термини, назоваващи понятия от определена научна област. Те имат точно определено речниково значение. Могат да бъдат както от български, така и от чужд произход. Най-често термините са ключови думи в текста. В научните текстове преобладават предимно съобщителни изречения по цел на общуване и глаголи в сегашно време.

Основното твърдение в научния текст се нарича теза. Налице са и аргументи – твърдения, подкрепени с разсъждения и факти, чрез които се доказва истинността на тезата.

Ето примерен научен текст.

София е древно селище, познато още през тракийската епоха под името Сердика. През 809-та Сердика е присъединена от хан Крум към българската държава и оттук на сетне става важна българска твърдина със славянското име Средец. През X век цар Петър пренася в Средец мощите на свети Иван Рилски, които пребивават в различни софийски църкви, и градът, който още през римската епоха е важен църковен център, става средище на култа към най-популярния български светец. Тук мощите на рилския пустинник остават до 1195, когато са пренесени в Търново. По

времс на Второто българско царство в града и околностите му се строят много църкви и манастири, сред които се откроява прочутата Боянска църква… „(из „Кратка история на българската литература“ от Светослав Игов, 2005).

2. ХУДОЖЕСТВЕН СТИЛ. ХУДОЖЕСТЕВНИ ТЕКСТОВЕ.

Текстовете на художествения стил функционират в творбите на художествената литература – стихотворения, разкази, повести, романи. Тези текстове съдържат информация за човека и света в цялото им многообразие и многообхватност. Тук се използват разнообразни езикови средства – думи за изразяване на преносни значения, повторения на синтактични конструкции, промяна в словореда, повторения на гласни и съгласни, различни тропи и фигури.

При възприемане на художествени текстове читателите изпитват естетическо удоволствие от общуването, обогатяват познанието си за човека и за света.

Ето част от художествени изразни средства, използвани от Яворов в елегията „Заточници“:

- Метафори: „сълзи накипели“, „простира нощта крилото си“;
- Инверсия: „в игра стихийна“;
- Синекдоха: „горчива скръб сърца ни трови“ (тук героите са представени чрез образа на сърцето).

3. ПУБЛИЦИСТИЧЕН СТИЛ

Текстовете на публицистичния стил функционират във вестници, списания, по радиото и телевизията. Публицистичните текстове съдържат информация за актуални събития в обществения живот, свързани с политика, икономика, култура, спорт и други.

4. ОФИЦИАЛНО – ДЕЛОВИ СТИЛ

Текстовете на официално – деловия стил намират приложение в различни официални документи: закони, наредби, укази, договори и други. Те съдържат информация за човека и света в цялата им многообхватност.

КРАТКИ ДАННИ ЗА АВТОРА

Авторът е роден в с. Лозен, София през 1940 година. Начално и основно образование завършва в училището на Долни Лозен през 1954 година. През 1958 година завършва средното си образование в Педагогическото училище за начални учители в София. От есента на 1958 до есента на 1960 година изпълнява редовната си военна служба като танкист в Сливен и Елхово. Висшето си образование завършва през 1967 година в Софийския университет.

От септември 1960 година до юни 2002 година е на щатна учителска и преподавателска дейност: 39 години в 200 основно училище в Лозен и три години в бившия Институт за детски и начални учители в София. Наред с щатната си преподавателска дейност след спечелени конкурси Малинов е работил и като хоноруван преподавател по съвременен български език и по методика на обучението в Института за детски и начални учители, в Института за чуждестранни студенти в София и във Факултета по славянски филологии в Софийския университет.

Авторът има придобит първи клас квалификация и е удостоен с длъжностното педагогическо звание „главен учител“.

Ползвана литература

Граматика на съвременния български книжовен език /фонетика/, БАН 1982

Граматика на съвременния български книжовен език /морфология/, БАН 1983

Граматика на съвременния български книжовен език /синтаксис/, БАН 1983

Официален правописен речник на българския език, БАН 2012

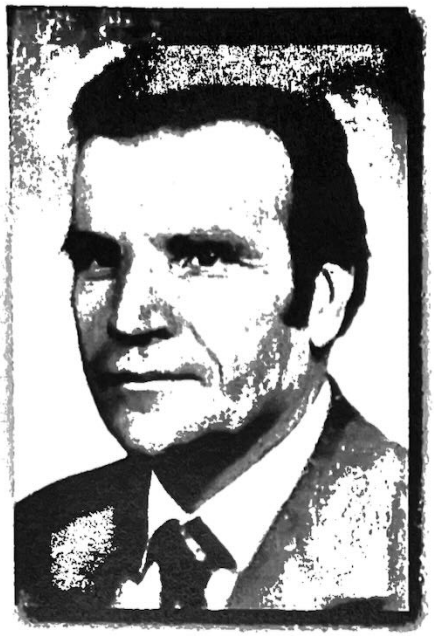

Помагалото запознава читателя с темите: Звукове и букви, Видове морфеми, Части на речта, Части на изречението, Видове изречения по цел на общуване и по състав, Правопис и пунктуация.

Авторът е завършил специалността „Българска филология" в Софийския университет. Има дългогодишен стаж като учител по български език и литература.

Няколко години е работил като щатен преподавател по съвременен български език в бившия Институт за детски и начални учители в София и като хоноруван асистент в Софийския университет.

Удостоен е с първа квалификационна степен и с педагогическото длъжностно звание „главен учител". Определен е от Синдиката на българските учители за „Учител на 2000-та година"

9 786197 064094

Цена: 8 лв.